

ZÁRÓTANULMÁNYOK

ÁBEL ISTVÁN - POLIVKA GÁBOR

A VERSENYKÉPESSÉGET BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK A BANKRENDSZERBEN

*- A bankszektor és a pénzügyi közvetítés jellemzőinek hatása a
vállalati versenyképesség tényezőire -
alprojekt zárótanulmánya*

A tanulmány sorozat

Z18.

kötete

Ez a zárótanulmány a

„Versenyben a világgal”

A magyar gazdaság nemzetközi versenyképességének mikrogazdasági tényezői -

kutatási program

igazgató: **Chikán Attila**

Versenyképesség és pénzügyek; pénzügyi piacok

c. projekt

vezetője: **Ábel István**

A bankszektor és a pénzügyi közvetítés jellemzőinek hatása a vállalati versenyképesség tényezőire

c. alprojekt

vezetője: Király Júlia

keretében készült.

A „Versenyben a világgal” - A magyar gazdaság versenyképességének mikrogazdasági tényezői c. kutatási program **MŰHELYTANULMÁNY** sorozata.

Sorozatszerkesztő: Chikán Attila, programigazgató

Technikai szerkesztő: Koblász Mária

Készült 100 példányban. Budapest, 1997. június 18.

Tartalomjegyzék

1. Az alprojekt kutatási célkitűzései.....	5
2. A kutatás módszertana.....	5
3. A kutatási eredmények.....	6
3.1. <i>Banki versenyképesség</i>	6
3.1.1. A bankrendszer és a gazdaság más szektoraiban működő vállalkozások versenyképességének összefüggéseiről.....	6
3.1.2. A banki versenyképesség fogalom értelmezése.....	8
3.1.3. A banki versenyképesség mérése.....	8
3.1.4. A versenyképesség fenntartása és a versenyszabályozás.....	9
3.1.5. A versenyszabályozás támogatására kifejlesztett bankértékelési módszerek.....	11
3.1.6. Egy terjedő új megközelítés: az árelemzés módszere	12
3.2. <i>A magyar bankpiac versenyjellemzőinek áttekintése</i>	14
3.2.1. A bankrendszer átalakulása.....	14
3.2.2. Bankpiaci verseny a korai időszakban.....	14
3.2.3. A bankok közötti versenyt befolyásoló tényezők a kilencvenes években.....	16
3.2.4. A kamatverseny mérése a magyar bankpiacon	24
3.3. <i>A verseny jellemzői a magyar bankszektorban</i>	29
3.3.1. Hatékonyság.....	30
3.3.2. “Egy piac – egy ár”?	34
3.3.3. Keresztfinanszírozás	37
3.3.4. Fúziók , egyesülések	38
3.3.5. Kartellek, megszorító gyakorlatok.....	39
3.3.6. A profitabilitás csökkenése	39
3.3.7. Kockázat	41
3.3.8. Diverzifikáció	42
3.3.9. Kilépések.....	43
4. Az alprojekt legfontosabb megállapításainak összefoglalása.....	43
5. A kutatásban közreműködők.....	47
5.1. <i>Az alprojekt keretében elkészült tanulmányok, publikációk, előadások</i>	47
5.1.1. Műhelytanulmányok	47
5.1.2. Háttér tanulmányok.....	47
5.1.3. Előadások.....	47
5.2. <i>Publikáció</i>	47
5.3. <i>Rendezvények</i>	48
6. Felhasznált irodalom	48
7. Források	50

Ábrajegyzék

1. sz. ábra: A magyar kereskedelmi bankok betéti és a hitelkamatlábai és kamatkülönbségük (1991-1996)	31
2. sz. ábra: A magyar pénzintézetek által nyújtott forinHITELEK kamatlábainak minimum és maximum értékei (1993 – 1996)	34
3. sz. ábra: A vállalakozói betétekre fizetett kamatlábak (1993-1996).....	36
4. sz. ábra: A magyar kereskedelmi bankok profitjai (1991-1994)	39

Táblázatjegyzék

1. sz. táblázat :A pénzügyi vállalatok hozzáadott értékének százalékos aránya az egyes országokban	7
2. sz. táblázat: A magyar bankok eszközarányos nyereség mutatói (ROA) 1987-1991	15
3. sz. táblázat: A vállalati hitelek piacának részesedései a hitelt nyújtó bank mérete szerint csoportosítva (1987-1991)	15
4. sz. táblázat	16
5. sz. táblázat	18
6. sz. táblázat	20
7. sz. táblázat	20
8. sz. táblázat: A magyar bankokban foglalkoztatottak száma (1991-1995)	31
9. sz. táblázat: A 2. ábra idősorainak átlaga.....	35
10. sz. táblázat: Néhány magyar bank "prime rate" kamatlába	35
11. sz. táblázat :A vállalakozói betétekre fizetett kamatlábak (1993-1996)	36
12. sz. táblázat: A legsikeresebb és a legkevésbé sikeres magyar bankok adózott eredményei milliárd forintban (1991-1995)	40
13. sz. táblázat: A magyar bankszektor összesített eredményeinek statisztikai milliárd forintban (1991-1994).....	41
14. sz. táblázat: A kereskedelmi bankok rossz követeléseinek állománya milliárd forintban (1991-1994).....	41
15. sz. táblázat: A dolgozat eredményeinek összefoglalása.....	44

1. Az alprojekt kutatási célkitűzései

A kutatás bankrendszeret érintő alprojektjében három fő hipotézisből indultunk ki. Ezek a következők

1. **H. 1.** A bankrendszer működésének és fejlődésének az örökölt struktúra ellentmondásai komoly akadályát jelentik. A bankrendszer működésének meghatározó tendenciája jelenleg a finanszírozó bank képletével írható le, a fejlődés iránya ezzel szemben a szolgáltató bank irányába mutat, amelyet a “private bank” azon típusa személyesít meg, mely a lakosság szűk rétege számára nyújt tanácsadó jellegű banki szolgáltatásokat, a vállalati kör szűk rétege számára pedig specializált fizetési és finanszírozási szolgáltatásokat.
2. **H. 2.** A vegyes vagy külföldi tulajdonú bankok piacnyerése és a pénzügyi szolgáltatások fejlődése kapcsán két verifikálandó hipotézisünk van. Az egyik az, hogy a külföldiek csak a piac letarolására törnek a jó ügyfeleket kiszemelgetésével (cherry picking), és megmaradnak e szűk piaci szegmens keretei között, a másik, hogy a külföldi és vegyesbankok képezik a verseny és a piaci innováció motorját és így a bankszektor fejlődésének letéteményesei.
3. **H. 3.** A bankprivatizáció célszerű irányaira vonatkozóan többféle álláspont feszül egymásnak. Az egyik szerint a bankprivatizációt kizárólag külföldi stratégiai partnerre kellene építeni. A privatizáció másik megközelítésében a tőkepiacra támaszkodó pénzügyi befektetői kör kap nagyobb hangsúlyt.
4. **H. 4.** A tranzakciós költségek alakulása, valamint a pénzügyi rendszer fejlettsége a gazdaság különböző szféráiban adódó különbségekkel kombinálva fontos tényező a vállalati szervezeti formációk kialakulásában és reprodukciójában. Magyar kutatásokban eddig még nem elemezték, hogy a tranzakciós költségek a valóságban milyen kapcsolatba hozhatók az intézményi felállással a vállalatok határainak kialakulásánál.

2. A kutatás módszertana

Míg korábban a legfejlettebb gazdaságokban a pénzügyi szektor a stabilitás, az óvatos, konzervatív gondolkodás, és ezzel együtt a biztonság jelképe volt, a kilencvenes évekre ez a kép szertefoszlott. A többszáz éves brit Barings csődje, a világelső japán Nomura pénzügyi zavarai is ezt a növekvő bizonytalanságot jelzik. A bankrendszer e szerepváltását általában az élesedő verseny következményeként értékelik, mindez időszerűvé teszi e verseny mibenlétének alaposabb vizsgálatát. A

versenyképesség mérésének egy másik szempontja, hogy ilyen körülmények között egyre fontosabb a bankok minél pontosabb, gyorsabb és lehetőleg olcsó értékelése, amely segítheti a cégeket a piac egyre bővülő útvesztőjében való tájékozódásban.

A bankszektor versenyképességének vizsgálatát többféle módszerrel elemezhetjük. Az egyik megközelítés a banki mérlegek információira alapozott elemzés. A keresztmetszeti jellegű mérlegadatok elemzése a bankpiac fontos szerkezeti jellemzőire derít fényt. A magyarországi pénzintézeteket piaci viselkedésére, hitelezési politikájuk és kockázatvállalási stratégiájukra azonban ezzel a módszerrel csak kevés információ nyerhető.

A kutatás során alkalmazott másik megközelítés a magyar bankpiac elemzésében nagyobb súlyt fektet az árak alakulására. Ez nem a bankmérlegek elemzésére támaszkodik, hanem az újságokban is közzétett kondíciós listák alapján végezhető el. E megközelítés alkalmazását az is indokolja, hogy a magyarországi bankok közötti verseny még egy olyan korai szakaszát éli, amelyben a konkurenciaharc elsősorban az árakban jelentkezik. A bankok kamatlábainak adatai elérhetőek a Magyar Nemzeti Bank Havi jelentéseiben, a Világgazdaság című napilapban, az Állami Bankfelügyelet, a Heti Világgazdaság közléseiben. Összehasonlításképpen az angol bankpiacra is végeztünk számításokat, melyhez forrásként a British Bankers' Association "Annual abstract of banking statistics" című összefoglaló kiadványát használta fel Polivka Gábor az alprojekt számára készített tanulmányában.

3. A kutatási eredmények

3.1. Banki versenyképesség

3.1.1. A bankrendszer és a gazdaság más szektoraiban működő vállalkozások versenyképességének összefüggéseiről

A globális versenyképesség és a pénzügyi rendszer kapcsolatát kutató versenyképesség fogalom itt alkalmazott definíciójához kiindulásként érdemes a World Economic Forum jelentésére hivatkozni, amelynek a versenyképességet meghatározó 371 pontjából több tíz foglalkozik közvetlenül a pénzügyi szektorral, mint egy ország versenyképességét meghatározó faktorial, kiemelve ezzel a pénzügyi rendszernek a gazdaságban betöltött központi szerepét [Henriot, A., 1994]. Ezt a központi szerepet támasztja alá a pénzügyi vállalatok hozzáadott értékének GDP-hez viszonyított aránya:

1. sz. táblázat: A pénzügyi vállalatok hozzáadott értékének százalékos aránya az egyes országokban

Ország	A GDP-hez viszonyított arány (%)
Kanada	2,8
Finnország	4,1
Norvégia	4,3
Magyarország	4,4
Franciaország	4,5
Svédország	4,7
Hollandia	4,8
Németország	5,4
USA	6,7
Ausztria	7,0

* Forrás: Farkasházi Lászlóné – Kelemen László: A pénzügyi hozzáadott érték számítás ma Magyarországon, 1995

E pénzügyi szektoron belül az egyes piacok struktúrája, a szolgáltatók megoszlása nemzetgazdaságunként változó. Az erős angolszász befolyásoltágú gazdaságokban az ágazaton belüli verseny a szolgáltatók sokszínűségét eredményezte. Ezekben az országokban a bankszektor részesedése a pénzügyi intézmények eszközeiben mintegy 50 százalék körül alakul, az eszközök másik fele befektetési alapok, szakosított pénzügyi intézetek, biztosítók, értékpapír-kereskedők kezében marad. Legalacsonyabb ez az arány az Egyesült Államok hagyományosan szabadabb szellemű piacán, ahol a bankszektor részesedése alig 37 százalék.

A kontinentális kultúrájú országokban ezzel szemben lényegesen erősebb a bankszektor szerepe, a bankok kezében van a pénzügyi közvetítők eszközeinek átlagosan 70 százaléka. Nem véletlenül nevezik gyakran német-típusú bankrendszernek ezt az alapvetően nagyhatalmú kereskedelmi bankok dominálta pénzügyi piacot, hiszen Németországban az előbb említett arány eléri a 77 százalékot is. Sajátossága e rendszernek, hogy e privát bankok tulajdonosai között a magánbefektetők mellett gyakran önkormányzatok, tartományi vagy szövetségi szervek is megtalálhatóak, mellettük a kevésbé tőkeerős pénzügyi közvetítők szerepe csak másodlagos.

E sajátos kettősség ellenére egy alapvető dologban mindkét típusú piac megegyezik: szerepük a gazdaság vérkeringésében kulcsfontosságú. A bankok - pénzteremtési képességükben rejlő - gazdaságfinanszírozási befolyása hagyományosan meghatározó, s az átutalási rendszerek, a pénzkímélő módszerek elterjedésével szerepük tovább nő. A készpénzforgalom visszaszorulása lassan azt eredményezi, hogy a gazdasági szereplők közötti pénz és tőkeáramlás kizárólag bankokon keresztül történik. Ez az állandó jelenlét az, ami különösen fontossá teszi őket a versenyképesség alakulásában. A vállalatoknak nyújtott drága hitelek az egész újratermelési folyamatot megdrágítják (szinte tompítatlanul áremelő hatásúak), s így az egész nemzetgazdaság versenyképességét rontják. Hiába gyártana kiváló minőségű, a piacon könnyen és jó áron értékesíthető termékeket egy cég, ha az ország elmaradott

pénzügyi szolgáltatási viszonyai miatt nem képes többszörös ingatlanfedezet nélkül forgóeszközhitelhez jutni, nem fog tudni termelni. A bankok közötti kompetitív viszony azért elengedhetetlen, hogy azok egymással versenyezve törekedjenek a többi gazdasági szereplő igényeinek minél teljesebb kielégítésére. Ha a kereslet – kínálat klasszikus törvényei szerint alakul a piac, azaz érvényesülnek a szabad piac feltételei, akkor a fogyasztó biztosan a lehető legjobb, s egyben legolcsóbb szolgáltatást kapja a pénzéért, s végeredményben a bankrendszer közreműködése nem csökkenti, hanem jelentősen növeli a nemzetgazdaság versenyképességét.

3.1.2. A banki versenyképesség fogalom értelmezése

A banki versenyképességről feltehetően igen különböző kép él az emberek fejében. Mást jelent a villanyszámlát átutalással fizető nyugdíjas, mást az autóját részletre vásároló taxifőőr, és mást a nagy iparvállalatok treasury-jének számára. Míg az első ügyfél a fiókoknál kígyózó sor hosszában, a második a törlesztésre kapott fizetési halasztás után, a harmadik a hitelre fizetett kamatláb nagyságában méri a bankok szubjektív versenyképességét. Manapság a bankok egyszerre szimbolizálják a gazdagságot, a jólétet és az óriási bukások kudarcát. Időről időre felröppennek információk arról, hogy egyes pénzintézetek válságos helyzetben vannak, fizetéseképtelenség fenyegeti őket. Ezek a hírek gyakran alkalmasak arra, hogy belőlük a kellő ismerettel nem rendelkezők téves következtetéseket vonjanak le.

Tudjuk, a jó bank megválasztásán sok múlik, de gyakran az ehhez szükséges információk megszerzése, s különösen ezek kiértékelése reménytelen az avatatlanok számára. Már a napilapok is rendszeresen közölnek összehasonlító táblázatokat a napi kamatok, árfolyamok alakulásáról, s a reklámszakemberek a marketing legkifinomultabb eszközei segítségével juttatják el mindenkire a legújabb pénzügyi konstrukciókról szóló ajánlatokat. Az információs dömping azonban gyakran megtévesztő. A látszólag szuper olcsó hitelek mögött nem egyszer teljesíthetetlen feltételek, különleges, korábban nem létező kezelési költségek, komissziós díjak átláthatatlan szövevénye bújik meg, mely láttán nemcsak a fogyasztóvédelmi szövetségek elszánt aktivistái sejtenek szándékos félrevezetést. (Természetesen mindez nemcsak a bankszektor sajátossága, az előre gyártott szerződések "apró betűs" mellékleteinek trükkjei miatt mindennaposak a botrányok a legkülönbözőbb iparágakban.)

3.1.3. A banki versenyképesség mérése

Ezen zűrzavaros körülmények között nemegyszer a kutató is zavarban van egy-egy fogalom definiálásánál. Az eltérő értelmezések mögött gyakran a mérési, számítási módszerek különbözősége rejlik, éppen ezért döntő fontosságú a banki versenyképesség fogalmának megértéséhez a módszertan tisztázása.

A versenyképesség szokásos definícióinak közös vonása, hogy valamennyi egy konkrét piaci helyzetben értelmezi a versenyképességet. Ha valamely szereplő növeli versenyképességét, azt értelemszerűen csak versenytársai rovására teheti. Egy ország, vállalat, vagy termék tehát nem önmagában versenyképes, hanem csak konkurensével szemben. Ennek megfelelően a versenyképesség

mérése során nem általános mérőszámokra, hanem a versenyhelyzet változására, illetve ennek okaira koncentrálnak. Elsősorban ez a különbség a bankértékelés és a banki versenyképesség mérése között. Míg az első egy abszolút skálán osztályoz, (hiszen a nyereség nagysága, vagy a likviditás mértéke egyértelműen számszerűsíthető), a versenyképesség mérésére csak relatív skálák, rangsorok segítségével nyílik lehetőség. Mindez természetesen nem jelenti a két terület egymástól való elhatárolódását, éppen ellenkezőleg, a versenyképesség vizsgálatok legtöbbször a bankértékeléshez használt módszertani alapról indulnak.

Véleményünk szerint a versenyképesség tartalmának pontosabb megragadásához a fogyasztó szemszögéből kell a bankok teljesítményét vizsgálni, hiszen az ügyfeleket nem bankjuk egy részvényre számított nyeresége, hanem a szolgáltatás ára és minősége befolyásolja a szolgáltatók közötti választásában. A versenyben való eredményes részvétel – azaz a versenyképesség – tehát mindenekelőtt a fogyasztói igények kielégítéséhez kötődik.

Legszűkebb értelmezésben a versenyképesség fogalma a versenytársak árainak egymáshoz viszonyított arányához kapcsolódik. Egyre gyakrabban hivatkoznak azonban áron kívüli tényezőkre akkor, amikor versenytársak pozícióját határozzák meg [Henriot, A., 1993]. Ennek megfelelően szokásos a versenyképesség ár-, és áron kívüli tényezőiről beszélni. Abban, hogy az áron kívüli versenyképesség kérdése a közgazdaságtanban előtérbe került szerepet játszik az is, hogy a forgalom egyre nagyobb részét teszik ki magas hozzáadott értékű termékek, amelyeknél a verseny már nem kizárólag az árban, sőt egyre inkább más jellemzőkben jelentkezik. E tendencia egyértelmű jele például a kínált termékskála kiszélesedése. A korábban közmondásosan konzervatív szemléletű bankvilág a XX. század végére a leginnovatívabb piacok egyikévé vált, a bankok és más pénzügyi közvetítők egymást túllícitálva jelennek meg a piacon újabb konstrukcióikkal, de jól jellemzi a pezsgést a derivatívok rohamosan szélesedő világa is.

3.1.4. A versenyképesség fenntartása és a versenyszabályozás

A bankszektor gazdaságban betöltött szerepe a legfejlettebb európai országokban a XIX. század második felében jelentősen megnövekedett, s lassan kinőtte a szabad piac kínálta lehetőségeket. Egy-egy magánbank hitelezési, vagy befektetési politikájától egész iparágak függtek, más esetekben régióként alakultak ki meghatározó erejű bankok. E különleges szerep felismerésével párhuzamosan nőtt a gazdaság többi résztvevője részéről az igény a magánbankok tevékenységének valamilyen kontrolljára, mely lehetővé teszi valamennyi bank tevékenységének ellenőrzését, felügyeletét, a piaci verseny feltételeinek folyamatos biztosítását.

Hasonló kezdeményezések belülről, az egyes pénzintézetek oldaláról is születtek. A bankárok rájöttek, hogy egy-egy versenytársuk kockázatos politikája nemcsak önmagára, de az egész szektorra nézve is veszélyes – több okból. A mindennapos tevékenységek, például fizetési megbízások során gyakorlatilag elkerülhetetlen nem kapcsolatba kerülni a “hazardőr” bankkal, így a partnerek hiába

ismerik fel időben a veszélyforrást, az ebben rejlő kockázat kiszűrésére nincs megfelelő eszközünk. Másik oldalról egy konkrét bank esetleges problémái az egész bankszektor jó hírét is veszélyeztethetik, s ez a konkurenseket is közvetlenül érinti.

A versenyszabályozásának valamilyen formájára tehát központi és belső igény egyaránt felmerült. Ennek megfelelően a szabályozó szervek két típusa alakult ki. Az állami irányítású bankfelügyelet hatósági jogosítványai birtokában a törvényes keretek betartatásáért feleltek, a "céhes" alapon szerveződő bankszövetségek ezzel szemben a belső kontroll és a szakmai normák kialakításában vállaltak szerepet. E szervezetek munkájával szembeni alapvető elvárás volt a megbízhatóság, melynek érdekében olyan értékelő módszerre volt szükség, amely a banküzem minden területét figyelembe véve komplexen kezeli a pénzüzetek gyakran meglehetősen különböző tevékenységeit.

Másik fontos szempont volt – a bankok közötti összehasonlítás lehetősége érdekében – az egységesség biztosítása. A szabályozó szervek eltérő alkalmazási igényeinek megfelelően fejlődtek ki a megfelelő értékelő módszerek. A preventív szabályozás céljaira gyorsan, egyszerűen használható, úgynevezett korai előrejelző rendszereket fejlesztettek ki, melyeknek a gazdasági stabilitást veszélyeztető bankszűkítések megelőzésében van fontos szerepük.

A legtöbb bankértékelő módszernek közös hátránya, hogy a banküzem egyes területeit elkülönítve vizsgálják, s ilyenkor az elemzőnek azzal a problémával kell szembenéznie, hogy az összefüggéseiből kiragadott adatok akár ellenkező következtetésekre is vezethetnek. Az átfogó elemzési igények kielégítésére a bankok működését pontosan nyomon követő komplex módszerek terjedtek el. Ezek közül a legismertebb a CAMEL, amely mozaikszó az elemzés során követett Capital – tőke, Assets – eszközök, Management – vezetés, Earnings – jövedelmezőség, Liquidity – likviditás séma alapján áll össze. Az egyes részelemek értékelése döntően a gazdasági adatokból nyerhető számszerűsített mutatókkal történik, ezek számításához azonban a publikus adatokon túlmenő információk is szükségesek. A módszer döntően statikus jellegű, ezért – bár minden másnál jobban mutatja a pénzüzetek valódi helyzetét – a jövőre vonatkozó következtetések levonására nehezen alkalmazható. Az elemzés során az öt fő szempont köré csoportosítva értékeli a bank egész tevékenységét úgy, hogy az egyes területek eredményeit egytől ötig osztályozzák. Az így kapott öt osztályzatot átlagolják, de az eredmények értelmezésében eltérő hangsúlyt fektetnek a részpontoszámokra. Legfontosabbnak általában az eszközök minőségét tartják. Az összehasonlíthatóság érdekében a bankrendszerben a vizsgálthoz hasonló jellegű bankokból álló úgy nevezett "peer-group"-okat képeznek, az elemzés eredményeit e csoportok átlagaival összevetve az egyes bankok piaci pozíciójára is következtethetnek.

A CAMEL elemzési kerete a bankértékelő módszerek közül a legteljesebb számbavételt biztosítja, de széleskörű felhasználását számos korlát akadályozza. A legfontosabb ezek közül az, hogy a munkához szükséges bizalmas jellegű belső információk a külső elemző számára elérhetetlenek, de az

egyres területeken (például a bankvezetés minősítésénél) alkalmazott szubjektív értékelés is nehezíti a munkát [Seregdi, L., 1993].

3.1.5. A versenyszabályozás támogatására kifejlesztett bankértékelési módszerek

A bankokra vonatkozó információkhoz való hozzájutás természetesen nemcsak a központi szerveket foglalkoztatta. A befektetők és az ügyfelek oldaláról már sokkal korábban felmerült a bankok értékelésének szükségessége, hiszen számukra ez létérdek, nem vállalt feladat. A szabad piac törvénye szerint mindenki szabadon választhatja meg, melyik bankra bízza pénzét, de ezzel a következmények viselésének szabadsága is együtt jár. Ha a bank valamilyen okból nem fizet, a betétes pénze elúszik. Ezek után érthető, miért olyan fontos mindenki számára, hogy tisztában legyen saját bankja és a konkurencia lehetőségeivel.

A véleményalkotásban a szomszéd rossz tapasztalatától kezdve, a reklámokon keresztül, az éves jelentések számsoráig a legkülönbözőbb információk játszhatnak szerepet. A következőkben néhány olyan módszert mutatok be, amelyek megkönnyíthetik a választást, segítségével a bankpiaci verseny elemzésén keresztül nemcsak az egyes bankok helyzetére, de az egész szektor tevékenységének tendenciáira is lehet következtetni.

A leggyakrabban használt mérési módszerek egyike a piaci struktúra elemzése. E megközelítés abból indul ki, hogy a mindenkori piaci részesedések alapján egyértelműen lehet következtetni a versenytársak közötti kapcsolat minőségére, közvetve a verseny erősségére. Ennek megfelelően az atomizált piaci résztvevők alkotta – a walras-i kritériumoknak megfelelő – piacon tökéletes versenyről, míg a teljesen monopolizált egyszereplős kínálatú piac esetében a verseny teljes hiányáról beszélnek. E módszer nagy segítséget nyújt egy szektor belső változásainak a megértéséhez, és gyakran valóban eredményes, és mindenekelőtt olcsó útja a versenyhelyzetre irányuló vizsgálódásoknak. Általánosságban igaz az, hogy a nagyszámú, viszonylag kis befolyású vállalkozás alkotta piacon nehezebb az árban indokolatlan költségeket érvényesíteni, mert magasabb ár esetén a konkurens cégek kedvezőbb ajánlatait választaná a fogyasztó. Egy piac népszerűsége azonban önmagában még nem garancia a versenyre. Másik oldalról e módszer nem számol az oligopol piacon lehetséges erős versennyel, hiszen a számosság alapján ott az erősen korlátozott verseny tűnne valószínűnek. Ez utóbbi azért is fontos, mert több európai ország bankpiacára az oligopol cégek közötti kíméletlen verseny a jellemző [Molyneux, P. – Lloyd-Williams, D. M. – Thorton, J., 1994].

A banki versenyképesség mérésének egy másik – a bankértékelőktől átvett – módszere a gazdasági adatok alapján történő összehasonlítás, s az ez alapján történő rangsorkészítés. A leggyakrabban mérlegadatokon nyugvó információk segítségével készített elemzés lényege, hogy egyes kulcsfontosságú mutatókat számítanak ki, melyeket összevetnek az iparági normákkal, illetve a versenytársak eredményeivel. Klasszikusan ilyen a tökemegfelelési mutató, melynek a Bázeli Konferencia által elfogadott 8 százalékos minimum értéke az iparág legfontosabb standardja.

Körültekintően megválasztott kulcsszámokat és határértékeket használva e módszer megbízható eredményt ad a bankrendszer általános állapotáról. A mutatók összevetése alapján a konkurenciáról és az egyes bankok piaci helyzetéről is nyerhetünk információkat. Mivel megállapításai elsősorban a mérlegben kimutatott eredmény alakulásához kötöttek, az eljárás leginkább a bankrészesvényesek értékelési elvárásainak felel meg.

A versenyfeltételek becslésének egy másik, a strukturális elemeket elhagyó útja Rose és Panzar módszere. Az általuk kifejlesztett "H statisztika" az összebevétel input árakra vonatkoztatott rugalmasságainak az összegét méri. Rose és Panzar kimutatta, hogy ez az összeg nem lehet pozitív, ha a vizsgált cég profitmaximáló monopólium. A jelenség magyarázata az, hogy monopóliumban, vagy rövidtávú oligopól feltételek között az input árak emelkedése a marginális költségek emelkedésével jár, ami csökkenni az egyensúlyi outputot, s csökkenti az összebevételt is. Tökéletes verseny esetén a H egységnyi, mert az input árak bármilyen változása a marginális és az átlagköltségeket egyaránt emeli anélkül, hogy az egyes cégek optimális outputját megváltoztatná. Hosszú távon a kereslet úgy alkalmazkodik ehhez a folyamathoz, hogy az eladási ár és az összebevétel ugyanakkora összeggel emelkednek, mint a költségek, és így $H=1$. Shaffer észreveszi, hogy egy olyan természetes monopólium esetében, amely tökéletesen versenyző piacon működik a H valószínűleg szintén egységnyi. Hátránya a módszernek, hogy kizárólag hosszú távú egyensúlyi megfigyelésekre alkalmazható, s emiatt a valós piaci körülményeknek csak korlátozottan felel meg [Molyneux, P. – Lloyd-Williams, D. M. – Thornton, J., 1994].

A bankok piaci viselkedésének elemzéséből kiindulva közelíti a versenyképességet Marcrewsky és Steinhaws. Az általuk bevezetett módszer egy összetett indexet, a "távolság" indexet (Distance Index) használja, amely két bank finansziális számláinak szerkezetében levő különbséget specifikálja. E különbséget egy összetett mérőszámmal ragadja meg, ahol Distance = 0, ha a bankok hasonlóan, 1 pedig, ha teljesen eltérően viselkednek. A módszer hátránya, hogy minőségi szempontokat nem vesz figyelembe, "a legnagyobb a legjobb" elvet követi [Spahos, G. – Fessatos, G., 1994].

Az új belépők és a piacon már korábban jelen lévő bankok közötti verseny vizsgálatára Cesari és Villani a "shift and share" módszert használja. A banki kockázatot, mint a betétek terhére képződő rossz hitelállományt értelmezve vizsgálják az új szereplők információs hátrányát, hiteleik eltérő szerkezetéből és a kamatlábak alakulásából kiindulva [Cesari, R. – Villani, M., 1989].

3.1.6. Egy terjedő új megközelítés: az árelemzés módszere

Ahogy azt az eddigiekből is láthattuk, a kompetitív szituáció vizsgálatához különböző módszerek terjedtek el. Érdekes, hogy ezen belül a szakirodalom "...ritkán foglalkozik az egyéni bankpiacon a versenyfeltételek tesztelésével. Ellenkezőleg, e feltételek (számukra) majdnem kizárólag a piaci szerkezet olyan változásaiból következnek, mint a koncentráció aránya, a bankok, illetve a bankfiókok száma, s az

elemzők nem ritkán egyszerű anekdotákból merítenek munkájukhoz segítséget.” [Cesare – Conti – Onando, 1994].

A kutatás során jelentős szerep jutott az e szokásoktól eltérő, nem strukturális elemzés lehetőségeinek megvizsgálásának. Az elgondolás kézenfekvő, hiszen a klasszikus közgazdaságtan azon alaptételéből indul ki, hogy a piaci verseny legfontosabb fokmérője maga a piaci ár. Az eltérő kereslet és kínálat mindig az árrendszeren keresztül találkozik, s a piaci szereplők ennek közvetítésével értesülnek a piac aktuális helyzetéről. Ennek megfelelően egy relatív magas ár túlkeresletet, vagy más hasonló szituációt sejtet, melyben a fogyasztók nem, vagy csak nehezebben juthatnak hozzá a kívánt jószághoz. A tökéletes versenyben – ahol gyakorlatilag korlátlan számú termelő és fogyasztó áll egymással kapcsolatban, és erőforráskorlátokkal sem számolunk – ilyen helyzet csak átmenetileg fordulhat elő. A megnövekedett ár okozta magasabb hozadék új termelőket vonz, akik növelik a kínálatot, s így a túlkereslet lassan – egyre csökkenő ár mellett – kielégítésre talál. A magas ár tehát a piac valamely tökéletlenségére, tehát a verseny alacsonyabb szintjére utal.

A banki versenyképesség ár szempontú elemzéséhez a bank termékének árát, a kamatlábat kell vizsgálni. A kamatláb banküzemben betöltött központi szerepe korántsem új keletű, ezzel kapcsolatban a legkorábbi banktörvény is állást foglal. Hammurapi törvényeiben (i. e. 1730) 20 százalékos kamatlábat állapít meg: “A pénz kölcsönzőjének jutalma minden öt kölcsönadott sékel után egy sékel ezüst kell legyen” [Meek, T. J., 1973].

A klasszikus kereskedelmi banki tevékenységet alapul véve, a versenyképesség vizsgálatára nem a nominális kamatszintet, hanem a kamatlábak különbségét érdemes használni, mert a kereskedelmi bankok alapesetben nem saját, hanem más forrásból, például betétjeik terhére nyújtanak hitelt, termékük – a pénzügyi közvetítés – ára ezért a hitel és a betéti kamatláb különbsége, a kamatmarzs. A kamatkülönbség ilyen szempontból való vizsgálatával kapcsolatban gyakran fölmerül, hogy az sok más – a kereskedelmi bankoktól független – tényezőtől, például a kötelező tartalékrátától is függ. Ezzel kapcsolatban az a véleményem, hogy ezek az elemek valóban jelentősen módosíthatják a kamatmarzs nagyságát, de annak időbeli alakulása már a bankok kamatpolitikájától függ. Másik oldalról éppen ez – tehát a nem a kereskedelmi bankoktól függő befolyásoló hatás figyelembevétele – a versenyképesség szempontjából azért fontos, mert hatásuk a versenyt gyakran célzottan korlátozza. A kötelező betétbiztosítási hozzájárulás miatt megnövekedett kamatmarzs például a verseny alacsonyabb színvonalára engedne következtetni. Ez a feltevés azonban nem mond ellent, sőt egybeesik a betétbiztosítás tudatos, a betétesek érdekében bevezetett versenykorlátozó hatásával.

“A kamatkülönbség a versenyképesség és az árpolitikai vizsgálatok egyik standard jelzőszáma” [Ábel, I. – Székely, I., 1994], használatának előnye az egyszerűség és az olcsóság. A betéti és a hitelkamatláb adatok birtokában a nem szakképzett ügyfél is elvégezheti a bankok közötti összehasonlítást, segítséget kapva így a bankok közötti választáshoz. A módszer hiányossága éppen az

egyszerűségéből fakad, ugyanis csak az ár-jellegű tényezőket veszi figyelembe. Dolgozatomban ezért az ár alapú elemzést csak mint a versenyképesség-vizsgálat kiinduló elemét használom, azt szükség szerint kiegészítem más, nem-ár jellegű információkkal is.

3.2. A magyar bankpiac versenyjellemzőinek áttekintése

3.2.1. A bankrendszer átalakulása

A magyar bankrendszer modernizációja már a nyolcvanas évek elején megkezdődött. A korábban teljesen központosított tőkeallokáció lazításaként, ha marginális fontossággal is, de megjelentek az alternatív közvetítő csatornák. Különböző szövetkezeti és vállalati támogatási vagy kutatás-fejlesztési alapokból olyan pénzalapok jöttek létre, amelyek némely vonatkozásban már bankszerűen működtek. Bár e szervezetek még csak minimális szerephez jutottak az átalakuló pénzügyi rendszerben, fontosságukat jelzi, hogy a mai magyar középbankok nem jelentéktelen része ilyen pénzügyi alapból kifejlődve vált kereskedelmi bankká. Ilyen az Inter-Európa Bank elődje, az 1980-ban alapított Interinvest Külkereskedelmi Fejlesztési Betéti Társulás, de hasonló átalakulás nyomán jött létre a Mezőbank, az Agrobank vagy a Corvinbank is. A nemzetközi pénzügyi rendszerhez való csatlakozás első komoly lépéseként 1979-ben megalakított off-shore státusú Közép-Európai Nemzetközi Bank után 1985-86-ban további két külföldi érdekeltségű pénzintézet is alakult, a Citibank és az Unicbank [Várhegyi, É., 1995].

A pénzügyi közvetítés liberalizálásának e kezdeti szakaszát jól jellemzi a szintén az évtized elején megszületett vállalati kötvénypiac. Bár ezen értékpapír-kibocsátások a vevők és az eladók körében egyaránt sikert arattak, a létrejövő piacon a verseny legkisebb jele sem mutatkozott. Ezt erősíti meg Murphy és Sabon elemzése, amely a kötvények ára, kamata és a vállalatok valós kockázati, jövedelmi pozíciója között az 1981-1989-es időszakban semmilyen statisztikailag kimutatható összefüggést nem talált [Murphy, A. – Sabon, Z., 1992].

A kereskedelmi bankok és a központi bank önállósítása 1987. január 1-jén a kétszintű bankrendszer beindításával kezdődött. A Magyar Nemzeti Bank funkcióinak szétválasztásával létrehozták a központi irányítási feladatokat ellátó jegybankot, és az üzleti tevékenységek végzésére a tőle szervezetenként elkülönülő kereskedelmi bankok rendszerét. Az elsőként megalakuló MHB-t, OKHB-t és BB-t hamarosan újabb szereplők követték, s 1989-re kialakult a mai magyar bankrendszer alapja.

3.2.2. Bankpiaci verseny a korai időszakban

A bankpiac liberalizálása utáni első időszak az új lehetőségek okozta eufória jegyében telt el. Néhány év alatt több tíz új pénzintézet alakult meg, országszerte bankfiókok épültek, s az új bankok nagy becsvágygal kezdték el a piac meghódítását. Az üzleti tapasztalattal nem, vagy csak kevésbé rendelkező

új bankárok sikereket értek el, az ügyfelek és az ügyletek száma nőtt, ami a banki profitok növekedésében is tükröződött.

2. sz. táblázat: A magyar bankok eszközarányos nyereség mutatói (ROA) 1987-1991

	1987	1988	1989	1990	1991
ROA	2,84	3,42	3,98	3,91	1,68

* Forrás: MNB, 1993

A kedvező hozamok miatt a bankok erőteljesen növelték mérlegfőösszegüket, s expanziójukban a valóságban túl alacsony tőkeerejük – az első évek puha számviteli, banküzemi és hitelminősítési szabályai miatt – nem jelentett akadályt. E túlzott növekedés a legtöbb bank számára túlzott kockázatvállalást is jelentett, aminek egyértelmű következménye volt a bankok stabilitásának olyan mértékű megingása, amelyet a magyar bankrendszer csak a hitel-, illetve bankkonszolidációban testet öltő állami segítségnyújtással tudott átvészelni.

A volumen növelésének stratégiája egyébként nemcsak az első éveket jellemezte. A magyar bankpiac egészen 1993-ig az extenzív verseny korszakát élte, az intenzív, a szolgáltatások minőségében jelentkező konkurálás csak a közelmúltban kezdődött meg. A bankpiac az első évek alatt komoly strukturális változásokon ment keresztül. A nagybankok, amelyek eleinte szinte monopol helyzetben voltak néhány év alatt piaci részesedésük harmadát-felét elvesztették, helyüket a dinamikusan fejlődő kis- és középbankok vették át. Az átrendeződés folyamatát jól tükrözi a következő táblázat, amely a vállalati hitelek piacának részesedési adatait tartalmazza:

3. sz. táblázat: A vállalati hitelek piacának részesedései a hitelt nyújtó bank mérete szerint csoportosítva (1987-1991)

	1987	1988	1989	1990	1991
nagy bankok	91,6	85,7	79,2	69,6	62,9
kis és közép bankok	6,9	8,4	11,1	18,4	26,8

* Forrás: MNB, 1993

A jelentős piacvesztés ellenére a nagy bankok továbbra is a piac meghatározó szereplői maradtak. Amint azt Ábel és Székely az 1988-91 közötti időszakra megmutatja, a kisebb kockázati hitelportfólióval rendelkező középbankok kamatrésüket hozzáigazították a jelentős kétes hitelállománnyal rendelkező nagyobb bankok által magasabban megállapított marzshoz [Ábel, I. – Székely, I., 1992]. Ezen piackövető magatartás az új piaci szereplők eleinte óvatos árképzési politikájáról, s egyben a csak korlátozottan érvényesülő piaci versenyről is árulkodik.

Az időszak fejlődését összefoglalva megállapítható, hogy az üzleti bankrendszer létrejöttét követően történtek olyan jelentős változások a magyar bankpiacon, melyek a verseny erősödésének irányába mutatnak, de e rövid idő alatt még nem alakult ki igazi piaci verseny.

3.2.3. A bankok közötti versenyt befolyásoló tényezők a kilencvenes években

A magyar bankszektor jelentős változáson ment keresztül az átmenet éveiben. Ez alapjaiban érintette a tulajdonosi struktúrát, a piac felosztását, s így komoly hatást gyakorolt a bankszektorbeli verseny feltételeire. Ami a bankszektor egészségének helyzetét illeti két fő vonással jellemezhetjük az elmúlt éveket. A bankrendszer fokozatosan teret veszített a pénzügyi közvetítésben, vagyis egyre kisebb szerepet játszik a gazdaság finanszírozásában. Ez a folyamat sok tényező hatásának eredménye, ám részben összefügg a bankrendszer egészségének versenyhelyzetének alakulásával is. A másik szembevetendő jelenség a bankrendszeren belüli markáns átrendeződési folyamat, vagyis a volt állami nagybankok folyamatos háttérbe szorulása és a vegyesbankok komoly és viszonylag viharos térnyerése. A továbbiakban ezen két folyamatot vizsgáljuk részletesebben és mutatjuk ki a bankszektorbeli versenyhelyzet alakulásának fő tényezőit is. Ezen belül is külön elemzés alá vesszük a kamatok alakulásának szerepét, jelentőségét. Megvizsgáljuk, azt is, hogy a bankszektor modernizálódása hogyan hatott a gazdaság reálszférájának helyzetére.

3.2.3.1. A hazai bankrendszer kiszorulási folyamata a pénzügyi közvetítésből

A bankrendszer mérlegfőösszege 1992-ben a GDP-nek még több mint 80 %-át tette ki, 1995 végén már csak 64 %-át adja. Ez a csökkenő-stagnáló GDP mellett reálértelemben is összeszűkülést jelent egyúttal.

4. sz. táblázat

A bankrendszer és a vegyes bankok szerepe a gazdaságban /%-ban/					1992	1993	1994	1995 1. f.év.	1995.
Bankrendszer					82	76	73	69	64
mérlegfőösszege/ GDP									
Vegyes bankok					10	12,2	15,5	18,5	21,5
mérlegfőösszege/bankrendszer									
összesen									

Forrás: MNB, PM

A bankrendszer kiszorulásának több oka is volt. Részben nemzetközi tendenciákat követett a magyarországi folyamat, ugyanis általános tendenciának is tekinthető a tőkepiaci finanszírozás előtérbe kerülése és ezzel kapcsolatban a tőzsdének, valamint az értékpapírcégeknek az előtérbe kerülése, éppen a bankok rovására. Magyarországon is szemtanui lehetünk hasonló folyamatoknak, ám a bankok háttérbe szorulásához egyéb tényezők is hozzájárultak.

1. Az átmenet során fokozatosan alakultak ki és fejlődtek a pénz és tőkepiac bankokon kívüli intézményei, s ezek is helyet szereztek a gazdaság finanszírozásában. Így izmosodtak az értékpapírcégek, s fejlődött, erősödött a tőzsde is. A gazdaság szereplői fokozatosan ismerkedtek a bankon kívüli gazdaságfinanszírozási formákkal. Ezeket segítette a természetes fejlődésen kívül, az is, hogy a bankszektort sújtó különleges forrásgyűjtést érintő terhek ezeket a finanszírozási formákat nem

jellemezték. A nemzetközi mércével mérve is kiugróan magas tartalékráta előírások, mely az egész átmenet periódusát jellemezték komoly hatással jártak a bankrendszer egészének a működésére, s jelentősen erősítették a kiszorulási folyamatot. Ezért a tartalékszabályozás szerepére és hatásainak elemzésére a későbbiekben még visszatérünk.

2. A hazai bankrendszer visszaszorulása a külföldi banki finanszírozás térnyerésének is köszönhető. A magyar bankrendszer egésze magas kamatmarzsokkal dolgozott, melyet számos tényezőre vezethetünk vissza. Az átmenet éveiben a hagyományos magyar bankok a vállalatok tőkevesztésének hatására tulajdonképpen elvesztették tőkéjüket. A rossz hitelek utáni hatalmas céltartalékképzési igény szükségszerűen növelte meg a kamatrést, s ezt a folyamatot csak erősítette a kirívóan magas - bár gyakran változó - kötelező tartalékképzési igény. A magas kamatmarzs miatt a magyar hitelkamatok még akkor is jóval magasabbak lettek volna a külföldön szerezhető hitellehetőségeknél, ha különben az árfolyampolitika semleges lett volna. Ám az időszak nagy részében a monetáris kormányzat reálfelértékelő politikát folytatott, főként antiinflációs célzattal. A leértékelések viszonylagosan alacsony szintje mellett a külföldi források relatíve olcsóbban voltak megszerezhetők. Ez a folyamat az időszak nagy részében jellemző volt, de legnyilvánvalóbbá a csúszó árfolyamrendszer bevezetésével vált. Ekkor ugyanis pontosan előre számíthatóvá vált a hazai és külföldi hozamok különbsége, mely korábban azért jóval nagyobb pontatlansági elemet tartalmazott a leértékelési mértékek előrebecslési bizonytalanságai miatt. Mindezek együttes hatására a vállalatok külföldi hitelfelvételi aktivitása megnőtt. Azok a vállalatok, melyek teheték a közvetlen külföldi hitelfelvételt választották és így elkerülték a hazai bankokat. 1995-re a vállalkozói szféra közvetlen külföldi hitelfelvétele az összes vállalati hiteleknek már több mint 30 %-át adta. Természetesen ezek a cégek a hazai vállalatok közül a legjobbak, azok, amelyek külföldi bankkapcsolatokkal, vagy szorosabb külföldi vállalati kapcsolatokkal rendelkeznek. Valószínűleg a bér munka kapcsolatok fejlődése is összefüggésben van ezen a finanszírozási mód felfutásával.

A deviza és forint hozamkülönbség fenntartására irányuló monetáris politikai szándék segítette az ország külső finanszírozását, ám egyúttal hozzájárult a hazai bankrendszer visszaszorulásához, mivel rontotta a hazai források versenyképességét a külföldi forrásokkal szemben.

3.2.3.2. A tartalékszabályozás hatása a bankrendszer versenyhelyzetére

A magyarországi tartalékráta szabályozás elvei és gyakorlati megvalósítása jelentősen eltért egymástól. A kötelező tartalékolás célja a modern pénzügyi rendszerekben nem a likviditás rövidtávú szabályozása, hanem a stabil jegybankpénz iránti kereslet fenntartása, amely végülis csökkentheti a pénzpiaci kamatok volatilitását. Magyarországon a monetáris politika az átmenet éveiben rendszeresen ezt a durva eszközt alkalmazta a bankrendszer likviditásának befolyásolására, részben azért, mert a finom szabályozás eszközei a kifejlődés stádiumában voltak, részben azért, mert a likviditás szűkítés volumene

is gyakran durva beavatkozást igényelt. A tartalékráta politikát az MNB nem csupán likviditás szabályozásra használta, hanem arra is szolgált, hogy a költségvetésnek nyújtott alacsony kamatozású hitelei miatti veszteségeit részben kompenzálja. Emiatt valójában jövedelemátcsoportosítás megy végbe a bankrendszer és a költségvetés között. A nagy költségvetési deficit és a magas államadósság tehát hozzájárul a magas kamatréshez és így nem kis részben okozója lesz a bankrendszer kiszorulásának. A közgazdasági irodalomban sokat beszélnek és sokat vitatják is a nagy költségvetési hiány kiszorító hatását. a fő tétel a deficit beruházásokat kiszorító hatásáról szól. A magyar gazdaság tanzíciós periódusában ez a tétel meglehetősen nehezen igazolható, viszont **egyértelműen kimutatható a magas költségvetési deficit hazai bankrendszert kiszorító hatása.**

5. sz. táblázat

A kötelező tartalékok és a tartalék után fizetett átlagos kamatok					
	1991	1992	1993	1994	
Ft források utáni köt. tartalék					
- éves átlagos kamatlába (%)	19,8	8,7	2	4,7	
- átlagos állománya (Md ft)	90,8	159,3	158,7	150,4	
Devizaforrások utáni köt. tart.					
- éves átlagos kamatlába (%)	32,2	19,8	19,6	17,4	
- átlagos állománya (Md ft)	15,8	25,7	15,1	11	
Kamatkülönbözet (%)	12,4	11,1	17,6	12,7	

Forrás: Kun J.(1996.)

A kötelező tartalékráta a monetáris politika fontos hatásos eszközének bizonyult és ezért a politika irányai változásának megfelelően viszonylag gyakran változott. A tartalékolási követelmény jellemzően nőtt, részben a ráta emelkedése miatt, részben a tartalékolási bázisának fokozatos bővítése miatt is.

Mindenesetre az egész átmeneti periódusban igen magas maradt a tartalékolási követelmény, amely nemzetközi összehasonlításban igen magas, különösen azokat az országokat tekintve, melyek bankjai intenzív a magyarországi kapcsolatokkal rendelkeznek. (Kivételt egyedül Olaszország képvisel.) A magas tartalékolási terhek jövedelemkiesést okoznak a hazai bankoknak, mely miatt versenyhátrányt szenvednek a külföldi bankokkal szemben. Ezt a hatást csak csökkentik, de nem kompenzálják teljesen a tartalékokra fizetett kamatok. A tartalékolási terhek jelentősen hozzájárultak a magas kamatrés megvalósulásához. (1994 elején pl. 14 %-os tartalékráta és 2 %-os kamatfizetés mellett 2,5 % körüli volt a kamatrés a forintforrások esetében, mely 1995 elejére 1,5 % körülire mérséklődött. Ugyanez devizaforrások esetén 1 % körüli értékről 0%-os szintre került.) A magas kamatrés pedig a banki forrásközvetítés drágításával volt egyenértékű. Így a hazai bankok versenyhátrányba kerültek az alternatív forrásközvetítő intézményekkel, valamint a külföldi bankokkal szemben is. Mindezek miatt a

magas tartalékolási költségek jelentősen hozzájárultak a hazai bankok kiszorulásához a hazai pénzügyi közvetítésből. Összességében a hazai valuta - a forint kiszorulásához is vezetett a hazai gazdaság finanszírozásában az alkalmazott monetáris politika. (A bankok eszközeinek és forrásainak kb. 30%-a , a lakossági megtakarításoknak több mint 20 %-a devizában van 1996 közepén, s ez komoly problémát okoz(hat) a monetáris irányítás számára a forint likviditás szabályozásában.)

A nemzetközi méretekben is magas tartalékráta nemcsak a hazai, hanem a külföldi piacokon is rontotta hazai bankok pozícióit. 1994 tavaszától 1996 közepéig a bankoknak a külföldi bankközi források után is tartalékot kellett képezni, feltéve , ha nem az MNB-nél tartotta azt. (Ez ugyan csökkentette a hazai forintforrásokkal rendelkező bankok versenyhátrányát a hazai, leginkább vegyesbankokkal szemben, közben ezek helyzetét rontotta a külföldi versenytársaikkal szemben.

Az MNB 1996 folyamán változtatott a tartalékolás szabályain és mértékén is. Ez utóbbi versenyhátrányt megszüntette és a tartalékrátát több lépcsőben 17 %-ról 12 %-ra csökkentette. Azt azonban látni kell, hogy nemzetközi szinten ez és egy kb. 10 %-os effektív tartalékráta még mindig magas és nem alkalmas a hazai bankrendszer versenyképességének jelentősebb javítására. (Ld. 4. Melléklet) (A forrásokat terhelő költségnövelő intézkedések hatására a bankok jelentős termékfejlesztésekbe kezdtek és különféle szofisztikált termékekkel rukkoltak elő, mely nem növeli tartalékköteles forrásaikat és mégis növeli a banki aktivitást. Emiatt a mérlegen kívüli tételek szerepe megnő. Ez nemzetközi tendencia, mely hazánkban a különösen magas tartalékolási terhek miatt érhetően még nagyobb szerephez juthatott.)

3.2.3.3. A vegyes bankok térnyerése és ezek versenypozíciói

A bankrendszer fokozatos kiszorulásával párhuzamosan ment végbe a korábban meghatározó jelentőségű magyar nagybankok többségének határozott háttérbe szorulása, valamint a vegyes középbankok erőteljes növekedése nyomán megvalósuló komoly térnyerése. Ez a szerkezetváltás érinti mind a tulajdonosi struktúrát, mind a piac felosztását. 1996 elejére az állami tulajdon aránya a magyar bankrendszerben 40 % alá csökkent, s a külföldi tulajdon aránya 35 % fölé emelkedett.

A hazai bankrendszer erősen koncentrált jellege ennek ellenére fennmaradt. Az OTP fedi le a bankpiac egyharmadát, a többi hagyományos nagybankkal (BB; MKB, KH, MHB, Postabank)együtt még 1995-ben is a hazai bankpiac kétharmadát adják. A vegyesbankok az elmúlt három évben agresszív piacszerzésbe kezdtek, kihasználva az állami nagybankok tartós gyengélkedését és deffenzíváját.

3.2.3.4. A vegyesbanki térnyerés jellemzői

A vegyesbankok növekedése igen látványos volt az elmúlt években. A mérlegfőösszegük növekedése ráadásul az elmúlt három évben emelkedő dinamikát is mutatott, hiszen 1993-ban 38 %-os, 1994-ben 48,5 %-os , 1995-ben pedig már 55 % fölötti volt. Ez a növekedés egyben komoly reálbővülést is magában foglal. Tehát amíg a bankrendszer egésze folyamatosan reálértelemben csökkent és a GDP-n

belüli jelentőségük csökkent, addig a vegyesbankok képesek voltak folyamatosan bővülni és a GDP-n belüli szerepük is nőtt.

A vegyesbanki mérlegfőösszeg a bankrendszeren belül a három évvel ezelőtti 10 %-ról 1995 végére 20 % fölé emelkedett. (Ld. 4. sz. táblázat)

Ha figyelembe vesszük a mérleg alatti tételeket akkor a vegyesbanki növekedés még szembetűnőbb, ezen bankcsoportban ugyanis a mérlegfőösszeg egy negyedét teszik ki ezen tételek., s a nagybankoknál ez a tétel a mérlegfőösszeg kevesebb mint egy tizedét jelentik. Ezeket is figyelembe véve a csoport teljes bankpiaci részesedése 25 % körüli 1995 végén.

6. sz. táblázat

Részeseadás a vállalkozói szektorban	Nagybankok		Vegyesbankok	
	bankszektorban	%	bankszektorban	%
	1994	1995	1994	1995
Éven túli források	23,6	27,4	13,9	28,3
Éven belüli források	60,0	51,2	31,1	41,7
deviza lekötött betét	39,0	23,3	60,4	76,2
Források összesen	59,5	50,8	30,9	41,4
Éven túli kihelyezések	69,6	66,4	14,8	19,4
devizahitel	65,1	58,2	27,0	38,6
Éven belüli kihelyezések	55,1	51,1	33,1	40,2
forinthitel	56,1	49,8	31,6	38,9
devizahitel	55,1	55,8	41,7	42,9
Kihelyezések összesen	60,4	56,8	26,3	32,4

Forrás MNB Fedezeti kimutatások

7. sz. táblázat

Részeseadás a lakossági szektorban	Nagybankok		Vegyesbankok	
	bankszektorban	%	bankszektorban	%
	1994	1995	1994	1995
Éven túli kihelyezések	87,5	86,1	2,9	1,9
Éven belüli kihelyezések	72,3	73,5	5,3	4,9
Kihelyezések összesen	86,9	85,5	3,0	2,1
Éven belüli források	87,6	84,8	2,5	4,6
deviza betét látra	77,6	72,9	8,2	14,0
forintbetét lekötött	90,4	86,5	1,7	4,4
értékpapír	86,2	89,0	0,0	0,8
Források összesen	88,2	85,7	2,2	4,2

Forrás MNB Fedezeti kimutatások

A vegyesbankok piaci részesedése erőteljesen emelkedett a vállalkozói és lakossági üzletágban egyaránt. A vállalati források több mint 40 %-át már ők gyűjtik, ezen belül is a devizabetétek több mint 70 %-át tudhatják magukénak 1995 végén. A vállalati hitelek több mint 30 %-át ők nyújtják és a rövid lejáratú hitelek 40 %-át a vegyesbankok adják.

3.2.3.5. Devizaügyletek és hozamok

Az elmúlt időszak legszembetűnőbb fejleménye a devizaműveletek térnyerése a banki aktivitásban. Ehhez a deviza-forint hozamkülönbség tartóssá válása és -1995 márciusától a csúszó árfolyamrendszer bevezetésétől már a - kiszámíthatósága is nagyban hozzájárult. Ugyanakkor a vegyesbankok hazai térnyerésének nem kis szerepe volt mindebben.

A devizaforrások gyűjtése több szempontból is kedvezőbb volt a bankok számára a forintforrásoknál. Részből azért, mert a forint a tranzíció periódusában reálértékben felértékelődött, s ez az időszak nagy részében kedvezővé tette a devizaforrások gyűjtését. Korábban azonban az egyedi nagy leértékelések mellett az árfolyamkockázat nagy volt és ez mérsékelte az előbbi hatást. A csúszó leértékelés rendszere az árfolyamkockázatot is mérsékli, a hozamviszonyok előrelátást megkönnyíti, így a devizaforrások bevonását is ösztönzi.

A devizaforrások gyűjtését a tartalékolási rendszer is ösztönözte. A devizaforrások több eleme is tartalékmentes volt, ezenkívül, amely részek tartalékkötelesek voltak azok is kedvezőbb kamatozásúak voltak.

Emögött az ország magas külföldi adósságállományának problémája áll és az ehhez kapcsolódó finanszírozási feszültségek. (A külföldi nettó adósságállomány csökkenhet a forint tartós hozamelőnyének fenntartása mellett. Ennek ára azonban tetemes, hiszen a külföldi adósság belföldivé konvertálódása egyben sterilizációs problémát és sterilizációs költségeket jelent a központi bank számára. A többletlikviditás kiszívásának állandó kényszere mellett viszont a tartalékolás effektív terheinek jelentős mérséklése nehezen elképzelhető. Tehát, ha a tartalékolás ezen különbsége mérséklődik is, az általánosan magas tartalékolási terhek várhatóan tartósan fennmaradnak.)

A külföldi (vegyes)bankoknak a külföldi források gyűjtése azért is olcsó volt, mert ők az anyabankjuktól olcsón juthattak forráshoz. Míg a magyar bankok jelentős kockázati felárral juthattak külföldi forráshoz, hiszen minősítésük még a nagy kockázatú MNB-énél is rosszabb volt, addig a vegyesbankok a jó minősítésű anyabankuk révén kedvező áron juthattak devizaforrásokhoz.

Így nem csodálkozhatunk azon, hogy piaci részarányuknál jóval nagyobb mértékben váltak a devizaforrások gyűjtőjévé, mind a vállalkozói, mind a lakossági szektorban. (A vállalati lekötött devizabetétek 76 %-át, a látraszólóak majd 70 %-át náluk tartják, a lakossági üzletágban a mérlegfőösszeg alapján a részesedésük 4,2 %, ám a látraszóló devizabetétek 14 %-át ők gyűjtik.)

Mindehhez azonban nemcsak a hozamviszonyok járultak hozzá, hanem a devizatartás szabályozása is, mely 1995-ig a magyar vállalatoknak nem engedélyezte deviza tartását, a vegyes cégek hazai alapításakor viszont megkövetelte az alaptőke devizában történő elhelyezését. Emiatt a devizaszámlák vezetői főként vegyes bankok lehettek, hiszen a komolyabb vegyes cégek természetes banki partnerei ők. A devizaliberalizálás ennek ellenére nem hozta fel a korábbi nagy magyar bankokat

ezen a területen, s ebből az látható, hogy nem igazán a törvényi korlátozások fékeztek ezen bankcsoport aktivitását.

Összefoglalásként megállapítható : A vegyes bankok kedvező helyzetben voltak tehát a forrásköltségeket illetően azért, mert arányában nagyobb szerepet kapott forrásaik között a több szempontból is olcsónak számító devizaforrás. A devizaforrások olcsóak voltak számukra részben saját kedvező minőségük miatt, részben a monetáris politika döntései, lépései következtében is. Ezek ugyan politikai döntések voltak, azonban politika kényszerpályán is mozogtak a magas külső adósság finanszírozási kényszerei mellett.

3.2.3.6. A vegyesbanki versenyelőny egyéb fontos tényezői

A vegyes bankok induló versenyhelyzete több szempontból ezen kívül is előnyösebb volt, mint a hazai bankoké. A nálunk megtelepedő nagy külföldi bankok tőkeereje, a magyarországi bankjaiknál alkalmazott induló technológiai és informatikai színvonala eleve jóval felülmúlta a magyar bankokét. A vegyes bankok minden hatékonysági mutatója jelentősen kedvezőbb a magyar bankokénál. A pénzügyi közvetítés költségei a hatékonyabb szolgáltatás nyújtás miatt tehát eleve kisebbek volt ezen bankcsoportban. Emiatt kisebb marzsokkal dolgozhattak, mely kedvező induló versenyhelyzetet teremtett számukra.

A gazdaságpolitika rá is segített erre, részben a bemutatott tartalékszabályozással, részben avval, hogy egyéb kedvezményeket is biztosított számukra. Így, mint külföldi befektetők adókedvezményben részesedtek, a CIB bank pedig egyenesen off shore státust vívott ki magának.

3.2.3.7. A hazai nagybankok nehéz versenyhelyzete

A nagy magyar bankok privatizációja helyett egy hosszú és költséges bankkonszolidációba kezdtek. mindez szükségképpen vezetett a vázolt folyamathoz, amikor is a hagyományos nagy vállalatfinanszírozó bankok gyorsan és látványosan átadják helyüket a verseny szempontból minden oldalról kedvezőbb helyzetben lévő vegyes bankoknak.

A magyar bankok 1992-ig pedig viszonylag - a tényleges teljesítményeikhez képest- magas adókat fizetnek be a költségvetésbe, mivel a hitelminősítési és céltartalékképzési szabályok ekkor még meglehetősen lazák. Ekkortól kezdődik a bank- és adóskonszolidáció, mely több fázisban kb. 370 md forintot juttat a magyar bankokba, feljavításukat és privatizációra előkészítésüket megcélózva.

Mindez a portfóliójuk több éven keresztül romlását nem tudta megakadályozni. A céltartalékképzési igényt a szabályozási szigorítások, valamint a romló ügyfélkör felduzzasztja, s ez jelentősen megnöveli a pénzügyi közvetítés költségét és így az általuk alkalmazott marzsokat. A hagyományos nagybankok portfóliójában 30-40 %-os volt a minősített kintlévőségek aránya. 1992-ben a céltartalék 60 milliárd forintot tett ki ebben a bankcsoportban, 1993-ban pedig 200 milliárd volt. (1994-

ben a konszolidációban résztvevő bankok a nagymértékű tőkejuttatások ellenére is 3,5 milliárd forintos veszteséget könyvelhettek el.)

A magyar bankok komoly hatékonysági hátrányban voltak a vegyes bankokkal szemben, melyek szintén növelték a két bankcsoport közötti kamatmarzs különbségek közötti rést. Ennek technológiai és informatikai háttere jelentős, ám a nagybankok számára hátrányt jelentett az örökölt banki (általában mammut) szervezet és az örökölt ügyfélkör is.

A kamatbevételeknek különösen nagy a szerepe a banki eredményekben a hagyományos nagybankoknál, mivel ezen bankcsoportban az összes bevételeken belül a kamatjövedelmeknek a súlya meghatározó, ehhez képest a jutalékok szerepe jóval kisebb. A vegyes bankoknál nem ez a helyzet, ugyanis a kamatbevételek aránya jóval kisebb, mint a nagybankoknál. 1995-ben a kamatbevételek a jutalék és devizakereskedelemből származó bevételek kétszerese a vegyesbankoknál, míg a nagyoknál 4 és félszerese volt. A banki eredmény szempontjából a nagyoknál a kamatmarzs nagyságának emiatt is alapvető szerepe volt, így a kamatversenyben sokkal kevésbé tudtak részt venni, mint a vegyes bankok.

A fenti tényezők miatt a hagyományos bankok nagy kamatmarzsokkal dolgoztak, tehát az árversenyben szükségképpen elmaradtak a vegyes bankok mögött. A modern gazdaságban azonban a verseny színtere nem csupán ár, hanem legalább ilyen fontos elem a minőség is. A szolgáltatások minőségében pedig talán még nagyobb elmaradás volt tapasztalható a két bankcsoport között. Ez az informatikai rendszer elmaradottságával, a komoly tőkehiánnyal, szervezési és mentalitásbeli problémákkal volt összefüggésben.

A magas marzsok és a minőségbeli elmaradás valójában ösztönzik azt a kiszorulást, amelyből a vegyesbankok húznak hasznot. 1-2 év alatt jelentős ártrendeződés megy végbe a banki ügyfélkörben, amely igen kedvezőtlen a magyar nagybankok számára.

A vegyesbankok kihasználták ugyanis a korábbi nagyok meggyengült helyzetét és komoly, agresszív ügyfélszerzésbe kezdtek. Tehát a magyar bankpiac, vagy legalábbis egy jelentős szegmense, vonzó lehetőségnek számított számukra. A hazai bankok tőkéjük nagy részét elvesztették a vállalatok tőkeerőzítője következtében. A megjelenő és a gazdaság dinamizmusát szolgáló új, főként vegyes cégek viszont a vegyes bankok ügyfelei lettek. Ezen vállalatok banki partnerének lenni láthatóan csábító volt a vegyes bankok számára. Ezen kívül lehetőségük nyílt a hagyományos nagybankok ügyfélköréből is “mazzsolázni”, vagyis az ott lévő viszonylag kedvező pozíciójú cégek elcsábítására is mód nyílt.

A vegyesbankok jó ügyfélköre azonban további versenyelőnyt teremtett e csoport számára. A jó ügyfelek kisebb kockázatot jelentenek, s emiatt a céltartalék képzési igény is jóval kisebb lehet. S ez kedvező hatású a kamatmarzs szempontjából is.

A nagybankok szempontjából tehát egy ördögi kör kialakulásának lehetünk tanúi. A másik csoportnál rosszabb ügyfeleik vannak, ezért nagyobbak a kockázataik, emiatt viszont nagyobbak a kamatmarzsaik. Ennek következtében a jobb ügyfeleik is elpártolnak tőlük, s így a relatív helyzetük

egyre romlik. Következmény pedig a nagyok felmorzsolódása, melynek folyamata már több éve tart, s ezt fékez(het)i a kissé elhúzódo privatizálás.

3.2.4. A kamatverseny mérése a magyar bankpiacon

Amint azt a korábbi fejezetekben láttuk, egy piac versenyképességének mérése sajátos, nagy körültekintést igénylő feladat. A pontos eredmények érdekében az elemzők minél több információs forrásból igyekeznek meríteni, így közelítve ezen összetett fogalom tartalmát. E törekvés jegyében általában egyaránt használnak keresztmetszeti és idősoros vizsgálati eszközöket, hiszen míg az első módszerrel pontosan feltérképezhető a piac statikus állapota, az utóbbi hasznos segítséget nyújt a dinamikus változások nyomon követéséhez.

A banki versenyképesség vizsgálatokban is gyakran alkalmazzák e két módszer kombinációját. A piac átfogó elemzéséhez a bankok mérlegeit, portfólióikban szereplő eszközeiket, vagy hatékonysági, jövedelmezőségi mutatóikat használják. Ezzel szemben a piac tendenciáinak leírásához a strukturális mutatók (pl.: piaci részesedés), illetve a különböző rangsorok alakulásából következtetnek.

A magyar bankpiaci versenyhelyzet vizsgálatához célszerűnek tünne ugyanezt az elemzési keretet használni, de ezt több probléma is gátolja. Magyarországon a kereskedelmi bankok csak az 1987-es reformot követően jelentek meg, s így nem állnak rendelkezésre kellő hosszúságú idősorok. A korlátozott adatbázis behatárolja az ökonometrikai módszerek alkalmazásának lehetőségeit, a keresztmetszeti vizsgálatokat viszont a törvényi háttér gyakori változásai akadályozzák. E rövid időszak során többször is megváltoztak például a bankokra vonatkozó mérlegkészítési szabályok. Hiába állnak rendelkezésre a mérlegre vonatkozó részletes információk, az azonosnak tűnő tételek gyakran teljesen más tartalommal bírnak. Az első években az egységes számbavételi elvek hiánya is gondot okozott, bár ezen a téren mára már kialakultak a szükséges standardok. A magyar bankpiac kiforrotlanságából adódó sajátosságai nehezítik a versenyképesség vizsgálatát, de érdekes módon éppen a fejletlenség az, ami egy klasszikus módszer alkalmazását lehetővé teszi. Amint azt a fejlett bankrendszerek példája mutatja, a piaci verseny egy bizonyos szintjén már nem az ár a döntő szempont. A brit bankok például szinte teljesen egyforma betéti és hitelkamatokkal dolgoznak, a konkurenciaharc elsősorban nem az árban, hanem a szolgáltatások minőségében mutatkozik. A magyar piac ezzel szemben jóval hagyományosabbnak mondható. A minőségi tényező megjelenése csak a legutóbbi években volt jellemző, az ügyfelek körében a nem ár-jellegű szempontok korábban még alig jelentkeznek. További segítséget jelent, hogy szemben a mérlegadatokkal, a banki kamatlábak homogén idősorba rendezhetőek, alakulásukat adminisztratív tényezők kevésbé befolyásolták. Mindez azt eredményezi, hogy bár a komplex vizsgálat egyes területeken nehézségekbe ütközik, az árak elemzésére jó lehetőség adódik. A következőkben egy ilyen jellegű, az ár alakulását vizsgáló elemzést ismertetünk

3.2.4.1. A kamatokat alakító tényezők vizsgálata

A magyar bankok betéti és hitelkamatlábak, tehát a bankpiaci árak alakulását vesszük szemügyre. Az elemzés központi kérdése az, hogy mennyiben nevezhető kompetitívnek a magyar bankpiac, jelentkeznek-e a piaci verseny jelei.

A közgazdaság alapvető tétele, hogy egy termék vagy szolgáltatás árának fedeznie kell annak ráfordításait, vagyis csak akkor érdemes termelni, ha legalább annak költségei megtérülnek, másrészt viszont a kereslet-kínálat aktuális viszonya is alakítja a piaci árat. E két tényező árformáló szerepét legegyszerűbben úgy lehet szemléltetni, hogy a termelés önköltsége megszabja azt a minimumot amennyibe a terméknek kerülnie kell, míg a piaci helyzet határozza meg, hogy az aktuális piaci ár mennyiben haladhatja meg ezt a minimum szintet. Ha egy piacon gyenge a verseny, feltehetően magasabb a piaci ár e határkölségnél, így a költségek változása kevésbé hat az árakra. Éles árverseny mellett ezzel szemben a piaci ár és a határkölség között valószínűleg szoros a kapcsolat, mert a konkurencia miatt a résztvevők nem engedhetik meg, hogy ne reagáljanak a piaci változásaira, hogy termékük esetleg kevésbé versenyképes áron kerüljön piacra. Ez az alaptétel természetesen a pénzügyi szektorra is érvényes, bármilyen piaci struktúrát tételezünk is fel a betéti és hitelkamatlábakon, a kamatlábaknak függeniük kell a bankok határkölségétől. Ha a bank hitelezési és betétgyűjtési tevékenységét elkülönítve kezeljük, azaz a betéti kamatok csak a betétek iránti, a hitelkamatok csak a hitelek iránti keresletre hatnak, valamint ha eltekintünk minden jövedelmi hatástól, illetve kockázatalutasítástól a bankok részéről, akkor a fenti hipotézis azt eredményezi, hogy a bank tevékenységének két részét – a hitelezési és a betétgyűjtési ágat – csak a határkölség és a banki mérleg köti össze. E feltételezés a tökéletes verseny körülményei között azt implikálja, hogy a betéti kamatlábra – a határkölségen kívül – csak a kötelező tartalékolásra vonatkozó szabályok hatnak, míg a hitelkamatlábak alakulását csupán a hitelezés várható kockázata befolyásolja. A betétek és a hitelek kereslete és kínálata közötti összefüggéseknek tehát csak nem-tökéletes verseny esetén lehet szerepe. Ennek megfelelően kompetitív piacon az “egyéb változók” a pénzügyi kamatlábakra kifejtett hatásukon túl nem lehetnek szignifikáns statisztikai összefüggésben a hitel és betéti kamatlábakkal. E kompetitív modellfeltétel gyakran sérül. Tipikusan ilyen eset, ha a gazdasági helyzet jövőbeli alakulásával kapcsolatos várakozások befolyásolják a hitelkamatlábakat (amennyiben ezek a hitelezés nem megfigyelhető kockázatára hatnak), hiszen ilyen módon újabb exogén információk is szerepet játszanak a kamatláb alakulásában.

Amennyiben a tökéletes piac feltételezéséből indulunk ki, a bankrendszer egészére vonatkozó megfigyelésekhez elégséges egy olyan egyszerűsített modellt használni, amely a kamatláb és a határkölség kapcsolatát teszteli. Erre azért van lehetőség, mert a betét oldalon csak két tényező, a kötelező tartalékráta és a tartalékokra vonatkozó kamatok befolyásolják a betéti kamatláb alakulását. Az egyszerűbb modell alkalmazásához ezért a határkölség idősorát az aktuális tartalékolási követelmények hatásainak megfelelően kell módosítani. Ennek módszere:

$$r_2 = (1 - \text{tartalekrata}/100) * r_1 + (\text{tartalekrata}/100) * r_a \text{ tartalékokra fizetett MNB kamatláb}$$

A formula a módosított határköltséget (r_2) a tartalékok nélküli források határköltsége (r_1), és az MNB-től a tartalékok után kapott kamat összegeként állítja elő [Vincze, J. - Világi, B., 1995].

A hitel oldalon a kockázati tényezők kiszűrésére csak korlátozottan alkalmas e módszer, így a kockázati prémium a modell konstans tagjában jelenik meg. A kockázat hatásának egy pontosabb becslését a bankok "prime rate" adatainak, azaz a legjobb ügyfeleknek nyújtott, gyakorlatilag kockázatmentes hitelek kamatlábainak felhasználásával lehetne megadni, de az ehhez szükséges, a bankrendszer egészére vonatkozó súlyozott adatsor nem áll rendelkezésre.

A banki kamatlábnak és a bankok határköltségének kapcsolatát tehát a következő típusú modell közelíti:

$$(\text{banki kamat}) = \beta_0 + \beta_1 * (\text{határköltség})$$

Az egyenletben β_1 a banki kamatláb és a határköltség lineáris kapcsolatát jellemzi, míg a konstans tag a linearizálás, és a kihagyott változók hatásait tükrözi. A jobb oldalhoz új magyarázó változókat hozzátéve tesztelhetjük azok szignifikanciáját, azaz azt, hogy a határköltség önmagában elégséges magyarázatát nyújtja-e a kérdéses banki kamatláb alakulásának.

Idősorok esetén a fenti séma a legritkábban tesztelhető korrekt módon a legkisebb négyzetek módszerével, ezért célszerű a késleltetett autoregresszív módszer alkalmazása:

$$(\text{banki kamat})_t = \gamma_0 + \gamma_1 (\text{banki kamat})_{t-1} + \gamma_2 (\text{határköltség})$$

Az összefüggés azt reprezentálja, hogy a bankok a határköltség változására nem azonnal, hanem esetleg több időszakon keresztül, elnyújtva reagálnak. A késleltetett tagok számának növelésével azt is tesztelhetjük, hogyan cseng le egy-egy – a határköltségre erősebben ható – esemény hatása a bankrendszerben.

E modellekben központi magyarázó változóként minden esetben a határköltség szerepelt, de eddig nem esett szó ennek pontos tartalmáról. A klasszikus mikroökonómiai értelmezést alapul véve a határköltség a pótlólagos termékegység termelésének a költsége, amely az alternatív befektetési lehetőségek hozamával (opportunity cost) mint korlátozó feltétellel hozható összefüggésbe. A bankoknál mindez a kockázatmentes befektetési formák közül a legmagasabb hozamú eszköz kamatlábjával egyenlő, hiszen a banknak csak akkor éri meg forrásait kihelyezni, ha a hitelkamatláb kockázati prémiummal, és a hitelezéshez kapcsolódó költségekkel csökkentett része meghaladja az opportunity costot. Ellenkező esetben – kockázat vállalása nélkül is – biztos jövedelemhez juthat a bank, tehát nem éri meg az ügyfelekkel foglalkozni.

A betétgyűjtés oldalán ugyanez a kockázatmentes kamatláb a határköltség, ami a betétekért fizethető kamatok felső határaként értelmezhető. Ha a bank kockázatmentesen elérhető hozamát

meghaladja a betétgyűjtés költsége, azaz a betétekre fizetett kamatok és a betétek kezeléséből származó egyéb költségek összege, akkor nem kifizetődő ezzel dolgozni.

A határkölség számszerűsítésére több lehetőség is kínálkozik. A közöttük való választás egyrészt függ attól, hogy a bankok milyen forrásokból tudják finanszírozni működésüket, másrészt a piaci árak alakulásának függvényében azzal is számolni kell, hogy időszakonként más és más eszközök reprezentálják a bankok számára a legmagasabb hozamú kockázatmentes befektetés lehetőségét. A banki viselkedés elméletei általában elfogadják azt a hipotézist, amely szerint létezik egy rövidtávú adósság piac, amelyhez gyakorlatilag kockázatmentes kamat tartozik. E kamaton a bankok képesek hitelezni és kölcsönt felvenni “árelfogadó” módon, azaz úgy, hogy bármekkora hitelt kihelyezhetnek anélkül, hogy ez egy egyedi bank esetében érzékelhetően változtatna a kamatlábon. E hipotézis empirikus lefordításaként a határkölséget általában valamely pénzpiaci kamatlábbal azonosítják [Vincze, J. – Világi, B., 1995]. Az ökonometriai elemzésekben ez általában a kincstárjegy hozamát, ritkább esetben a bankközi kamatot jelenti. Az elmélet nem ad útmutatást a lejárat kérdéséről. Itt a fő szabály az “elég rövid, de nem túl rövid” elve, amely leggyakrabban a 3 hónapos időtávot jelenti. Az “elég rövid” kitétel a kockázatmentesség teljesülése miatt fontos – hiszen hosszabb távon a kockázatmentesnek tartott fix kamatozású államkötvények hozama is gyakran ingadozhat –, míg a “túl rövid” időszak elkerülését a tartalékmenedzselési szempontokat is tükröző bankközi piac ingatagsága indokolja. A következőkben bemutatott valamennyi modell a 30 napos kincstárjegy hozamából kiindulva becsüli a bankok határkölségét, a modell specifikációjának megfelelően módosítva az eredeti idősort.

A vállalati hitelkamatok tesztelésénél a következő eredmény adódott:

$$r_{\text{hitel}} = 0.48 r_1 \text{ határkölség (a 30 napos kincstárjegy)} + 22.04 - 5.326 \text{ Dummy}_{1993. \text{ március}}$$

$$t \text{ statisztika: } (11.086) \quad (9.024)$$

$$\text{standard hiba: } (0.044)(0.99) \quad (0.59)$$

A Dummy (melynek értéke 1993 március előtt 0, utána pedig 1) jelenléte a modellben a két időszak közötti eltérésre utal. E mesterséges változó magas szignifikancia szintjéből arra lehet következtetni, hogy a hitelpiacra eltérő összefüggések voltak jellemzőek a vizsgált időszak két szakaszában. Ennek a strukturális változásnak az eredménye, hogy 1993 márciusa után a hitelkamatok határkölségtől független része 5.33 százalékponttal lett alacsonyabb. A paraméterek jól tükrözik a hitelpiacra jellemző rugalmatlanságot. A határkölség egy százalékos változása hosszú távon is a hitelkamatláb kevesebb mint fél százalékos változását okozza, tehát a pénzpiaci mozgások csak erős tompítással jelentkeznek a hitelpiacon. Ökonometrikai modellekben nem szokták figyelembe venni a konstans tagot, mert idősorok esetén különösen nehéz pontosan értelmezni, ennek ellenére érdemes megvizsgálni ennek 22.04 százalékpontos tényezőjét. Ez, ha a tökéletes piacra vonatkozó feltételezéseink

teljesülnének azt jelentené, hogy a bankok hitelezési költségei és a hitelezés kockázata együtt több mint 20 %-os árrést okoznak. Ez valószínűleg erősen felülbecsli a piaci helyzetet, de megerősíteni látszik azt a véleményt, hogy a vizsgált időszakban a bankok valóban nagyon magas piaci kockázattal szembesültek a magyar piacon.

A vállalati betéti kamatok modellezésénél a határköltség idősor a már korábban leírt módon módosított változata (r_2) adta a legjobb becslést:

$$r_{\text{vállalati betét}} = 0.89 r_2 (\text{határköltség}) + 4.23 - 6.519 \text{ Dummy}_{1993. \text{ augusztus}}$$

t statisztika:	(17.32)		(-10.071)
standard hiba:	(0.051)	(1.03)	(0.647)

A modell ezúttal is tartalmaz egy mesterséges változót, (az időszak elején ebben az esetben is 0, később pedig 1.) amelynek 6.52-es értéke azt jelzi, hogy a bankok a vállalati betétekre ezen időponttól kezdve mintegy 6.5 százalékkal kevesebb kamatot fizettek, mint amennyit a kötelező tartalékolás és a pénzüpi kamatlábak indokoltak volna. Érdekes viszont, hogy a választóvonal ezúttal 1993 augusztus, vagyis hat hónapos az eltolódás a hitelkamatláb-modell töréspontjához képest. Ez úgy interpretálható, hogy a bankok a betéti piacon csak fél éves késéssel követték a hitelpiac változásait. Ez a késés az hitelkamatláb modell ismeretében nem meglepő, hiszen abban a határköltség együtthatója csak 0.48, vagyis csak közepesen erős a hitelkamatláb és a határköltség kapcsolata. A második modellben ezzel szemben betéti kamatláb szoros összefüggést mutat a határköltséggel, annak 1 %-os emelkedésére 0.9 %-os növekedéssel reagál. E szorosabb kapcsolat a konstans tag jelentős csökkenéséből is kitűnik, amely azt a megállapítást erősíti, hogy a betéti kamatláb alakulása lényegesen jobban függ a pénzüpi piac mozgásától, jobban követi a piac változásait, mint a hitelkamatláb.

A betéti és hitelkamatláb-modellek összehasonlítása tanulságos. A szakirodalom gyakran foglalkozik a két piac kompetitív különbségeivel. Míg a betéti piacon általában meglehetősen erős versennyel szembesülnek a pénzintézetek a hitelpiacon jóval gyengébb a konkurencia okozta árverseny. A kutatók a két piac eltérő információs helyzetét szokták magyarázatként *említeni* [Cesari, R. – Conti, V. – Onando, M., 1994]. A betéti piacon általában a betéti kamatláb hordozza az összes információt, mert itt – nem utolsósorban a központi felügyeleti munka és a betétbiztosítási rendszereknek köszönhetően – a betéteseknek nem kell más információkat, például kockázati szempontokat figyelembe venniük. A hitelpiacon ezzel szemben a bankok információs hátrányban vannak a hozzájuk hitelért fordulókkal szemben. A kockázatos ügyfélnek – aki tisztában van saját cégének körülményeivel – érdeke, hogy eltitkolja vállalatának valós helyzetét, mert így olcsóbban juthat hitelhez. A kevésbé versenyképes, vagy a kockázatkedvelőbb bankok gyakran legjobb szándékuk ellenére sem tudják ezt az információs

aszimmetriát felszámolni, s ebben az esetben az ügylettel kapcsolatos bizonytalanság egy magasabb kockázati prémiumban jelenik meg náluk.

A hitelpiacokra jellemző korlátozottabb árverseny egy másik oka, hogy a hitelügylet kapcsán felmerülő, a banknak fizetett közvetítői díjakat eltérő módon veszik számításba. Míg a bankok egy csoportja viszonylag magas kamatot kér ügyfeleitől, alacsony egyéb költségek mellett, sok bank olcsó hitelekkel hívja fel magára a figyelmet, de magas nem-kamat jellegű díjakkal kalkulál. Csupán a komissziós díjak eltérő számbavételi módja miatt az egyes bankok hitelkondíciói között akár 2-3 százalékpontnyi eltérés is adódhat a magyar piacon.

3.3. A verseny jellemzői a magyar bankszektorban

Az előző fejezetekből kiderült, hogy a pénzügyi szektorban, ezen belül is a bankpiacon a 80-as évek második felétől kezdve erősödő piaci verseny vette kezdetét. A következőkben a verseny erősödésének következményeit mutatjuk be, Llewellyn [1990] elemzési keretét használva, aki a bankpiaci verseny létét tíz alapvető faktor köré csoportosítja. Ezek a következők:

- I. Hatékonyság: a leghatékonyabb cégek még hatékonyabbá válnak, emelkedik az iparág átlagos hatékonysága.
- II. A termékek árazása a piaci ár felé tendál, kiszűrve így minden korábban esetleg létező túlkeresletet.
- III. A belső keresztfinanszírozás és a nem-költség, vagy kockázati megfontoláson alapuló árstruktúrák a verseny nyomására eltűnnek.
- IV. Az iparágban nő a fúziók, egyesülések száma, mert a kevésbé hatékony cégek a kompetitív környezetet túl erősnek találják.
- V. Számottevő nyomás indul meg minden olyan kartell eliminálására, amely az iparág árainak rögzítését kívánná.
- VI. A kiskapuk, megkerülő utak hatástalanítják a restriktív politikát.
- VII. Csökken az általános profitabilitás.
- VIII. Nőnek az iparág általános kockázati jellemzői.
- IX. A cégek diverzifikálásra törekcsenek.
- X. A leggyengébb cégek kilépnek a piacról.

A hatékonyság növekedése a piaci verseny egyik legfontosabb, de egyben talán a legnehezebben tesztelhető jele. Amint azt a második fejezetben már említettem, a banki hatékonyság mérését a közgazdászok leggyakrabban a mérlegadatok segítségével végzik, ugyanakkor hagyományosan nagy szerepet tulajdonítanak az árak, mint a verseny központi elemének. A következőkben a magyar kereskedelmi bankok betéti és hitelkamatait vizsgálom, az árak alakulásában keresve a verseny jeleit.

3.3.1. Hatékonyság

A bankok hatékonyságának kérdésköre némileg mást jelent Magyarországon, mint a fejlett bankrendszerű gazdaságokban. Az évszázados hagyományokkal rendelkező nyugati piacokon a bankok reorganizációjával megbízott vezetők a kissé már megcsontosodott struktúra megújítása, a konzervatív bankári attitűd áramvonalasítása jegyében tűzték ki célul a hatékonyság növelését. Magyarországon ezzel szemben a kétszintű bankrendszer intézményrendszerének megteremtését alig néhány év késéssel követte a banki hatékonyság növelésének igénye, mert – ennek alacsony szintje miatt – az alapszolgáltatások kerültek veszélybe. A nyugati bankokat a versenyben való helytállás motiválta, tehát profitjuk növelése érdekében szálltak ringbe, míg magyar társaiknak magát a piacot kellett létrehozniuk. Itthon ugyanis a monobanki rendszerben megszokott betétgyűjtési és hitelkihelyezési gyakorlatot folytatni próbáló bankrendszer nem volt képes egy piacgazdaság finanszírozásának megsokszorosodó feladatait hatékonyan ellátni. Az ügyfelek egyre inkább elkerülték a számukra túl drága bankokat, de a pénzügyi közvetítés problémáját a szintén első tapasztalataikat szerző alternatív szolgáltató cégek (brókercégek, befektetési alapok, biztosító társaságok) sem tudták kielégítően megoldani.

Ennek megfelelően a magyarországi bankok működési hatékonyságának vizsgálatakor két fő szakasz elkülönítését tartom fontosnak. Az első szakasz a szolgáltatások megteremtéséhez, a fiókhálózat, a banki infrastruktúra alapszintű kiépítéséhez, míg a második a már megteremtett piacon történő helytállás időszakához kötődik.

A betéti és hitelkamatlábak előző fejezetbeli vizsgálatából szintén e kettősségre lehet következtetni. Mindkét modellben szignifikánsak a Dummy változók, melyek az időszak során bekövetkező olyan strukturális változásokra utalnak, amelyek a bankok árazási politikáját is alapvetően befolyásolták. E törés miatt vizsgálatunk időhorizontját két részre kell bontanunk, az elsőben az 1991-1993, a másodikban az 1993-1995 közötti időszakot vizsgáljuk. Mivel pénzügyi kamatlábakat felhasználó modellünk nem ad segítséget az 1993-as minőségi változás mibenlétének tisztázásához, olyan új támpontokat kell keresnünk, amelyek segítségével eddig figyelembe nem vett szempontok is bekerülhetnek elemzésünk keretei közé. Ilyen új információs forrás lehet a hagyományos versenyképesség elemzésekben oly gyakran használt nem-ár jellegű mutatók használata.

A nem-ár jellegű elemzések gyakran használják a fajlagos termelékenység mutatóit a hatékonyságváltozás tendenciáinak jellemzésére. Egyik ilyen jellemző a banki foglalkoztatottak létszámának változása, amely a vizsgált időszak elején erősen növekvő tendenciát mutatott.

8. sz. táblázat: A magyar bankokban foglalkoztatottak száma (1991-1995)

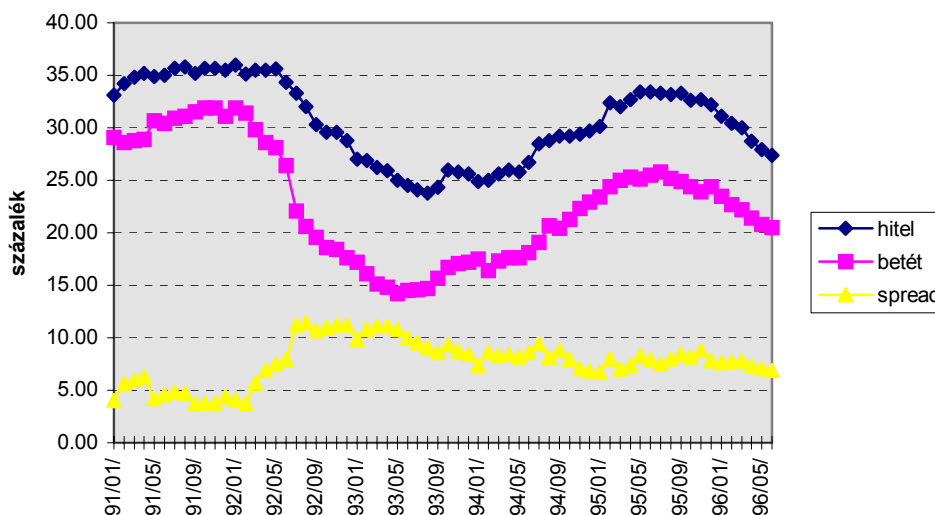
	1991	1992	1993	1994	1995
létszám (fő)	28972	33126	35033	36510	36800

* Forrás: Állami Bankfelügyelet, Magyar Tőzsdei Almanach, 1995

A változást 1995 hozta, amikor több nagy bank is létszámcsoökkentésre szánta el magát. Ennek jegyében az MHB egy év alatt közel 20 százalékkal csökkentette munkatársainak számát, 25-30 százalékos leépítést kezdett meg az OTP is, sőt maga a MNB is többszáz dolgozójától vált meg. A nagy bankok drasztikus létszámcsoökkentési programjaival ellentétben az új szolgáltatásokat, nagyobb ügyfélkört megszerezni kívánó intézmények – ING Bank, Citibank, ABN-Amro Bank – szervezetük expanzív növelését határozták el, s ennek jegyében évi néhány száz fővel növelték alkalmazottaik számát. E kisebb cégeknél létesülő új munkahelyek azonban csak részben tudták felszívni a nagy bankokban felszabaduló munkaerőt, ezért elmondhatjuk, hogy 1995 során megfordult a tendencia, a bankrendszer a korábbi terjeszkedés helyett a racionalizálás útjára lépett.

A bankok működési hatékonyságának elemzésének szemléletes eszköze kamatkülönbségek vizsgálata. A következőkben – a kamatszerkezet-analízishez hasonló modellek segítségével – a kereskedelmi bankok kamatkülönbség adatait vizsgálom.

1. sz. ábra: A magyar kereskedelmi bankok betéti és a hitelkamatlábai és kamatkülönbségük (1991-1996)

Forrás: MNB havi jelentések, 1996

A kamatkülönbség idősorát vizsgálva egyértelmű periódusokat különíthetünk el. Az időszak első 12 hónapjában kiegyensúlyozott a kamatmarzs alakulása, valamivel az 5 százalékos érték alatt mozog. 1992 márciusától kezdve azonban hirtelen megugrik, s miután fél év alatt több mint duplájára növekszik 1992 őszétől lassú csökkenésbe kezd. Az árnyövekedés tartósságát jelzi az is, hogy az első évben 5.72 %, az időszak második részében 8.66 % az átlagos kamatkülönbség.

Érdekes, hogy míg az pl. EU piacain az élesedő konkurenciaharc nyomán csökkent a bankok által felszámolt kamatmarzs, itthon ez jelentősen növekedett. Kézenfekvő a kérdés, miért e nagy különbség? Nyugat-Európában az árcsökkenést mint az erősödő verseny legfontosabb eredményét tartják számon, ennek tükrében joggal merül fel a kérdés: csökkent a verseny a magyar bankpiacon? A kérdés megválaszolásához érdemes megvizsgálni a marzs összetételét. "A kereskedelmi bankok kamatrése a vállalalkozói betétekre 7 és 10 százalékpont között alakul. Ebből a jegybanki tartalékolás mintegy három pontot indokol, hiszen a begyűjtött betétek egy részét – 17 százalékát – nem lehet hitelezésre felhasználni. A bank rezsije elvisz további 2-3 százalékpontot, s a maradék szolgál a bankok tényleges kockázatának a fedezésére." [Pulai, M, 1995]. Az összetevők tehát két részből állnak: a minden bankra egységesen vonatkozó központi tartalékolási ráta által indokolt faktorból és a bank saját működési költségéből (és profitjából). Az egyes bankok számára a kamatrés nagyságát a tartalékráta már viszonylag magasra kényszeríti, s végleges volumene a költségelemek hozzáadásával alakul ki.

Mint azt az alkalmazottak számának alakulásából láthattuk, a bankok 1995-ben saját működési hatékonyságuk növelésének érdekében már komoly lépéseket tettek bérköltségeik redukálására. A költségtényezőnél azonban sokkal fontosabb a kockázat kérdése. Ha a bankok csökkenteni tudják hitelezési kockázatukat, a kisebb kockázati prémium miatt a kamatmarzs is alacsonyabb lehet. A hazai bankok stratégiáját vizsgálva úgy tűnik, pontosan ez, a kockázat kérdése a vízvonalzó a sikeres és a sikertelen bankok között. Azok a bankok, amelyek partnereiket jól megválogatva ügyfélkörüket a prosperáló cégekből alakították ki, sikeresen csökkentették hitelezési kockázatukat, s szép profitot értek el. A kisebb kockázati prémium miatti alacsonyabb ár egyrészt növelte termékeik keresletét, másrészt kisebb lett az eredményt terhelő – a hitelezés várható veszteségeinek fedezésére képzett – céltartalékok aránya. Ezzel szemben a cégek egy másik csoportja (elsősorban a nagy állami bankok) nem voltak képesek megszabadulni a veszteséges ügyfelektől, emiatt egyre nagyobb hitelezési kockázattal szembesültek, ami rövidesen jókora veszteségben öltött testet.

Az ügyfélkör szelekciója egy másik szempontból is hasznos. Azok a jó hírnevű cégek, amelyeknek valóban alacsony kockázat mellett lehet hitelezni, nem gátolják a nekik hitelező bankot abban, hogy feltérképezze a vállalat valós állapotát. Teszik ezt azért, mert nekik is érdekük, hogy az alacsony kamat érdekében a hitelező megbizonyosodhasson az alacsony kockázatról, s mivel maguk is tisztában vannak saját jó pozíciójukkal, tudják, hogy nincs mit takargatniuk, gyakran maguk is sok információt adnak a pénzpiac számára cégük helyzetéről. Mindez leszoríthatja a bankok információgyűjtéshez kapcsolódó költségeit, ezzel is erősítve a sikeres bank versenypozícióját, míg tovább ronthatja azon bankok esélyeit, amelyek nem, vagy csak túl drágán képesek a kirívóan magas kockázatú ügyfelek kiszűrésére.

A túlságosan nagy banki kamatmarzs magyarázatára – a magyar piac általánosan magas kockázatán túl – további okokat is említ a szakirodalom [Király, J., 1995, Várhegyi, É., 1995]. Ezek között szerepel az a tény, hogy a banki kihelyezés alig több mint 50 %-a ügyfélhitel, ezzel szemben igen

magas az alacsonyabb marzsú likvid értékpapírok, elsősorban állampapírok aránya. Komoly gondot okoz, hogy a hitel- és bankkonszolidációs államkötvények (ezek kamatozása a pénzüpiaci kamatlábakat követi) részaránya a bankrendszer mérlegfőösszegének több mint 10 százaléka. Szintén gyakori érv, hogy a magyar lakossági piacot továbbra is az OTP, és részben a Postabank uralja, a kereskedelmi bankok gyakorlatilag nincsenek jelen a lakossági üzletágban, holott a nemzetközi tapasztalat szerint pont itt lehet a legnagyobb kamatmarzsot realizálni.

Mindezek nyomán sajátos helyzet alakult ki a magyar bankpiacon. “Bírálják a bankokat, hogy nem fizetnek az inflációnál nagyobb kamatot a betéteseknek, a vállalkozóknak viszont az tűnik fel, hogy milyen drága a hitel. A problémát az okozza, hogy a betéti kamatoknak a fogyasztási inflációt kellene meghaladniuk, erre épül a hitelkamat, ami a termelői ár növekedéséhez képest – az utóbbi években általában a fele volt a fogyasztási inflációnak – viszont már aránytalanul nagy terhet jelent.” [Pulai, M., 1995].

Az előző fejezetben a betétek és a hitelek kamatlábainak modellezése során mindkét esetben a határkölség bizonyult a legjobb magyarázó változónak. Mivel a kamatmarzs e két idősor különbségéből adódik, logikusnak tűnik ismét a határkölséget állítani a vizsgálat fókuszába. Az eredmény megerősíti ezt az elképzelést. A bankok kamatmarzsának modellezése során a pénzüpiaci változók közül – az általunk határkölségnek tekintett – 30 napos kincstárjegy hozta a legjobb eredményt:

$$r_{\text{marzs}} = -0.0824 r_1 \text{ határkölség (a 30 napos kincstárjegy)} + 5.408 + 0.594 r_{\text{marzs-1}}$$

t statisztika:	(-3.212)	(6.441)
standard hiba:	(0.257)	(1.301) (0.092)

A változók között a már ismert határkölség és a konstans mellett szerepel a határkölség egy időszakkal késleltetett adata is ($r_{\text{marzs-1}}$). Ennek magas értéke (0.594) azt jelzi, hogy a bankok rövid távon viszonylag stabil árazási politikát követnek, kamatrésük meghatározásánál a kiinduló, s egyben leghangsúlyosabb elemként saját korábbi kamatrésüket veszik számításba. Érdekes, hogy míg mindkét korábbi modellben nagy (0.89 és 0.48) súllyal szerepelt a határkölség, ezúttal a marzs magyarázó változói között csak -0.08 az értéke. Az együttható negatív előjele megfelel a közgazdasági logikának, ha a határkölség emelkedik akkor a “fedezet 1”, és ezen keresztül a profit kategóriához közel álló kamatkülönbség csökken. Meglepetés viszont az együttható alacsony abszolút értéke. Még ha a modell hosszú távú – késleltetett tag nélküli – megoldását számoljuk, a határkölség együtthatója annak ellenére is csak -0.3 körül adódik, hogy messze ez a leginkább szignifikáns magyarázó változó. Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kereskedelmi bankok kamatrésének alakulásában az elsődleges költség, a források határkölsége viszonylag kis szerepet játszik. Ennek ismeretében kézenfekvő, hogy – mivel a tartalékolási ráta miatti profitkiesés egyaránt érint minden bankot – a bankok közötti

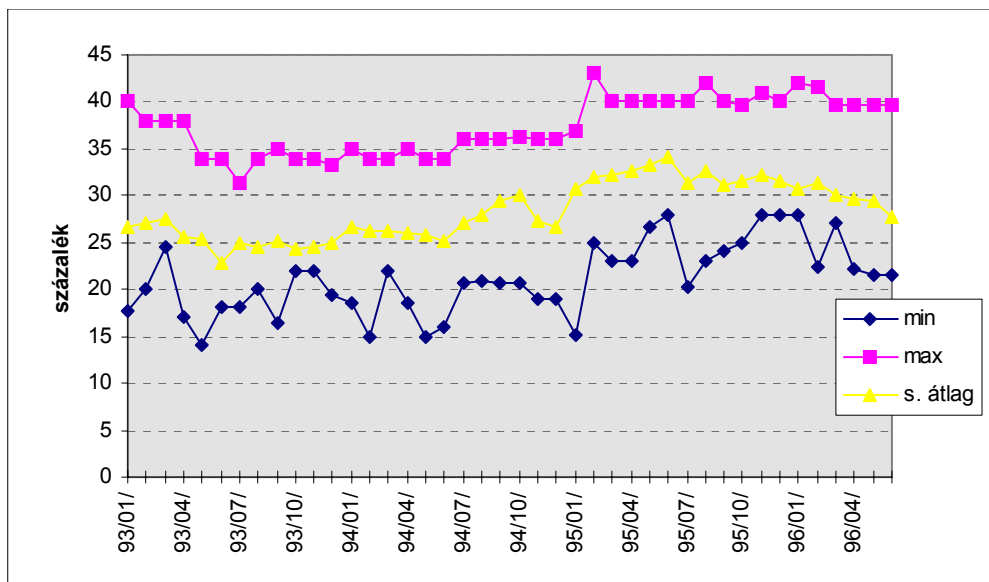
kamateltérések jelentős részben a bankok eltérő színvonalú munkáját, s ezen keresztül különböző szintű versenyképességét tükrözi.

3.3.2. "Egy piac – egy ár"?

A hatékonyan működő homogén versenypiacok egyik központi jellemzője az egységes piaci ár, vagyis az, hogy üzletkötés csak egy olyan piaci áron jöhet létre amely mind a keresleti mind a kínálati oldal számára az adott pillanatban a legkedvezőbb, hiszen az ennél magasabb ár kereslet, az alacsonyabb pedig kínálat hiányában nem valósulhat meg. Feltevésem szerint az egységes piaci ár megléte egyben a piaci verseny egyik legfontosabb kritériumaként is értelmezhető - ennek hiánya egyértelműen a piac alapvető feltételeinek sérülésére utal - ezért a bankrendszer versenyképességének vizsgálatát a kamatlábak homogenitás elemzésével kell kezdeni.

Az előzőekben bemutatott betéti és hitelkamatlábokra, valamint a kamatmarzusra vonatkozó modellek a bankrendszer aggregált adatainak felhasználásával készültek, ilyen módon azonban csak a bankszektor egészének hatékonyságára, ármeghatározási politikájára lehet következtetni, az egyes bankok közötti konkurenciaharc erősségére nem. A következő idősort ezzel szemben a kereskedelmi bankok konkrét üzletkötéseinek kamatlábját, minimum és maximum értékeit tartalmazzák, lehetőséget adva a kamatláb homogenitásának vizsgálatára. A betéti és a hitel oldalt ismét elkülönítve kezeltem, mert mint az az ármodellekből kiderült, a két részpiac viselkedése között jelenős az eltérés.

2. sz. ábra: A magyar pénzügyintézetek által nyújtott forintHITELEK kamatlábainak minimum és maximum értékei (1993 – 1996)

* Forrás: MNB havi jelentések, 1996

A minimum, illetve a maximum értékek az adott hónap legalacsonyabb, illetve legmagasabb kamatlábú üzletkötésének adatait tartalmazzák, míg a következő adatsor a bankok által adott hónapban nyújtott hitelek kamatlábainak súlyozott átlaga. Jól látható, hogy a vizsgált időszakban a hitelek

kamatlábai jelentősen különböztek egymástól. Az üzletkötések közötti legnagyobb differencia átlagosan 16.2 százalékpontnyi, ami a 30.6 pontos átlag mellett több mint hetven százalékos eltérést jelent.

9. sz. táblázat: A 2. ábra idősorainak átlaga

	minimum	maximum	súlyozott átlag	különbség
hitelkamatláb	20,68889	36,90556	30,65942	16,21667

E 70 %-os eltérés akkor is jelentős, ha figyelembe vesszük, hogy az eltérő kockázati prémiumok miatti kamatkülönbségeket is tartalmazza, de mivel a versenyképesség szempontjából való megközelítés a homogén termékek árának azonosságát tételezi fel, a pontos következtetéshez olyan kamatlábakat kell összehasonlítani, amelyek már nem tartalmaznak kockázati elemeket. Ehhez a bankok aktuális legalacsonyabb hitelkamatlábaiknak, a prime rate kamatoknak az adatait használom, amelyekről feltételezem, hogy a szisztematikus részekén túl más kockázati elemeket nem tartalmaznak. A 10. táblázat az erre vonatkozó, az 1994-1996-os időszakból véletlenszerűen kiválasztott megfigyeléseket tartalmazza.

10. sz. táblázat: Néhány magyar bank "prime rate" kamatlába

	1994. január 4.	1994. július 12.	1995. március 30.	1996. április 11.
CIB	23,50	25,875	31	27,5
IEB	24,25	27	32,25	28,5
Corvinbank	24,00	24	28	30,5
MHB	27	27	31	28,5
Mezőbank	24	24	31	30
Polgári Bank	25	26	32,5	32
Agrobank	23,5	24	26	-
Konzumbank	26	27	33	32,5
EKB	22	28,1	-	-
OTP	26	27	34	29
minimum	22	24	26	27,5
maximum	27	28,1	34	32,5
relatív szórás	0.060	0.058	0.081	0.059

* Forrás: Világgazdaság 1996, 1995, 1994

A számokból kitűnik, hogy valamennyi időszakban található 1-3 százalékpontnyi különbség a kínált árak között, tehát elmondható, hogy valóban van eltérés a hitelkamatlábak között. Bár ez az eredmény önmagában is az egységes piaci ár hiányát bizonyítja, a versenyképességre vonatkozó következtetés levonásához figyelembe kell vennünk a hitelpiac sajátosságait is. Korábban már említettem, hogy az információk aszimmetrikus eloszlása megnehezíti a bankok számára az ügyfél helyzetének megítélését, ezért – a fel nem deríthető veszélyek fedezésére – gyakran biztonsági ráhagyással dolgoznak. Elképzelhető, hogy a prime rate-ek közötti különbségek részben ebből erednek. További szempont lehet, hogy a bankok eltérő ügyfélkörük miatt a számukra szinte "szisztematikus

kockázatként” jelentkező kockázati elemeket a legjobb adósoknak szóló kamatláb megállapításánál nem szűrik ki, tehát a jobb ügyfelekkel rendelkező bankok alacsonyabb prime rate-et tudnak megállapítani saját “jó” ügyfelek számára, mint gyengébb versenytársaik a “rosszabb” partnereknek.

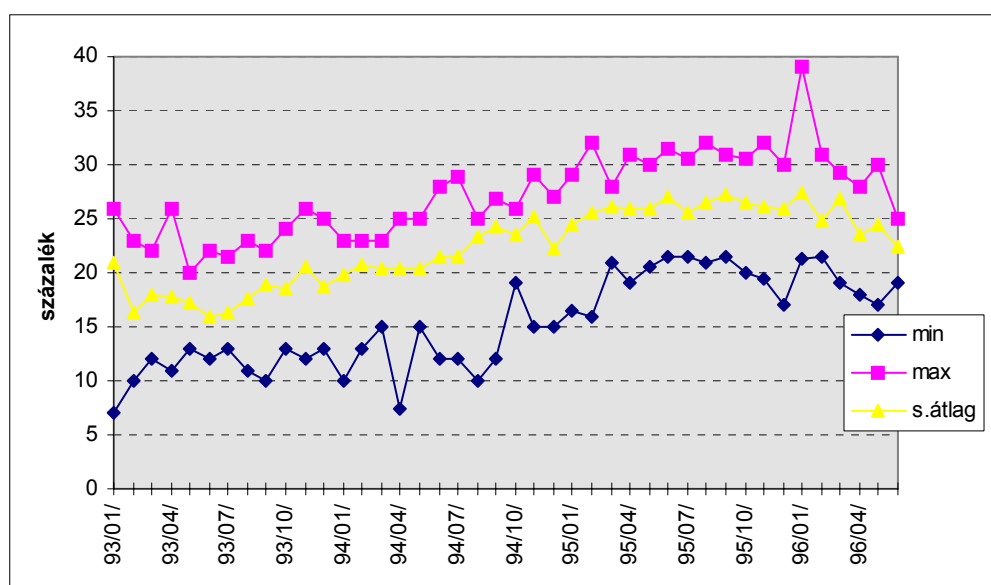
A hitelpiaccal szemben a betétek piacát a szakirodalom jóval kiegyensúlyozottabbnak tartja. Sem kockázati tényezőkkel, sem az aszimmetrikus információ okozta bizonytalansággal nem kell számolni, tehát tökéletes piacon a különböző bankok betéti kamatlábai közötti eltérést semmilyen költségmegtérítés nem indokolhatja. A betéti kamatlábak vizsgálata ennek ellenére a korábbiakhoz hasonló, az egységes piaci ár hiányáról tanuskodó eredményt hozott:

11. sz. táblázat: A vállalalkozói betétekre fizetett kamatlábak (1993-1996)

	minimum	maximum	súlyozott átlag	különbség
betéti kamat	14,65278	26,60278	22,025	11,95

* Forrás: MNB havi jelentések, 1996

3. sz. ábra: A vállalalkozói betétekre fizetett kamatlábak (1993-1996)

* Forrás: MNB, 1996

A hozamgörbe formájából adódó eltérések kiszűrésére csak az egy évnél hosszabb időre lekötött betéteket vettem figyelembe. Ennek ellenére mégis átlagosan közel 12 százalékpont különbség mutatkozott a legmagasabb és a legalacsonyabb értékek között, tehát el kell vetnünk a homogén betéti piacra vonatkozó feltételezéseinket.

Az elvégzett vizsgálatok összefoglalásaként megállapíthatjuk, hogy a versenyképesség vizsgálatában alapkritériumként megfogalmazott “egy piac – egy ár”-elv a magyar bankpiac egyik oldalára sem érvényes. Mind a hitel-, mind a betétoldalon jelentős eltérések mutatkoznak az egyes

bankok ajánlatai, üzletkötései között, tehát valószínűleg olyan tényezők is szerepet kapnak az ár alakításában, amelyek a tökéletes piac körülményei között nem léteznek.

3.3.3. *Keresztfinanszírozás*

A fejlett versenypiacok egyik legfontosabb jellemzője a kifinomult árrendszer, amely a piac kereslet – kínálat viszonyait hatékonyan és egyértelműen közvetíti mind az eladó, mind a vevő számára. A brit bankszektor versenyképességének vizsgálata során azt találtam, hogy az erős konkurenciaharc a bankokat korábbi árpolitikájuk átgondolására, a túlzottan magas árak csökkentésére sarkallta. A banki szolgáltatások minden területén erősödő verseny megszüntette a nagy kereskedelmi bankok skáláhozadékból adódó előnyét, s arra kényszerítette őket, hogy az egyes részpiacokon is harcba szálljanak a kisebb szolgáltatókkal. A korábban jellemző általános árképzést felváltotta az egyes szolgáltatások költségeit pontosan tükröző egyedi árazás, mert a minden részpiacon erősödő konkurenciaharc közepette egy bank sem engedhette meg magának, hogy egyes termékeit túl drágán árulja. A brit piacon mindez a keresztfinanszírozás visszaszorulását hozta, amely az általános jellegű kamatbevételek csökkenésében, s az egyes szolgáltatások költségeihez szorosan kötődő díjbevételek dinamikus növekedésében jelentkezett.

A magyar kereskedelmi bankok termékeinek árazásában a verseny jelei kevésbé egyértelműek. A betéti és a hitelkamatlábak modelljei kimutatták, hogy a termékár kialakulásában fontos szerepe van a költség tényezőnek, de a közöttük lévő magas korrelációs együttható ($r = 0.943$) arra utal, hogy a két részpiac messze nem független egymástól, a határköltségen túl más pontokon is kapcsolódnak. Egy hatékonyan működő pénzügyi közvetítői versenypiacon e két terület csak a határköltség közvetítésével kerülhetne kapcsolatba – hiszen tökéletes piacon a betéti oldalon kialakuló ár csak annyiban befolyásolja a hitelpiac árait, amennyiben a bankok más forrásokkal szembeni keresletét módosítja –, tehát a hitel- és betéti kamatok közötti további kapcsolódások mind valamiféle keresztfinanszírozás meglétére engednek következtetni. Ezt támasztja alá az a tendencia is, hogy a brit példával ellentétben Magyarországon nem csökkent, hanem még a bankok átlagos növekedési ütemét is jelentősen meghaladva, 1994-ben és 1995-ben egyaránt 32 százalékkal nőtt a bankok kamatmarzsból származó eredménye. Mindezek nyomán a bankok bevételeinek közel 70 százaléka származik a hitelezéshez kötődő kamatkülönbözetből, s csak alig 30 százalék körüli a szolgáltatások díjtételeiből adódó bevétel aránya.

A magyar pénzügyi közvetítői piacon tehát még nincs olyan kiélezett verseny, amely a keresztfinanszírozás visszaszorítására kényszerítené a bankokat, ennek ellenére – ahogy azt a kamatmarzs vizsgálatánál tapasztaltuk – már megindult a nyugati típusú fejlődés. Szakértői becslések szerint a bankok “akkor lesznek igazán versenyképesek, ha a kamatjövendelmek aránya 50 százalék alá megy.” [Pulai, M., 1995].

3.3.4. *Fúziók , egyesülések*

A versenyhelyzet változásai középtávon többek között a piaci struktúra átalakulásában is jelentkeznek. Amint azt a brit bankszektor példáján láttuk, ott a verseny erősödését – a mesterséges korlátok megszüntetése után – először a pénzügyi közvetítők számának gyors növekedése követte, s amikor a piac telítetté vált megindult a résztvevők számának lassú csökkenése. E folyamat elemzésekor két fő komponenset különböztettünk meg, a fúziót és a piacról való kilépést, aszerint, hogy a cél a már korábban is erős versenypozíció további növelése, vagy egyszerűen a verseny feladásáról van szó.

A magyar bankpiac versenyképességét vizsgálandó most nézzük meg az első komponens hatását. Itthon a bankpiac magas koncentrációját nem a verseny vagy a szigorú szabályozás, hanem a mesterségesen megteremtett monopóliumok alakították ki. Ennek köszönhető, hogy a verseny növekedését eleinte (1987-1993) nem a koncentráció, hanem a dekoncentráció kísérte. A kétszintű bankrendszer bevezetését követően létrejött nagy állami tulajdonú kereskedelmi bankokat néhány évvel később az újonnan megalakuló kis és közepméretű bankok egész sora követte. A kezdeti pezsgést azonban hamarosan lelohasztotta az egész magyar gazdaságot sújtó recesszió, a GDP drámai visszaesése, s az első években korlátlanul tűnő új piaci lehetőségek – kereslet hiányában – hamar kimerültek.

A csökkenő piaci lehetőségek nyomán több bank stratégiai szövetségesek segítségével próbálta megerősíteni versenypozícióját. A kilencvenes évek első felének nagy vesztesei, a nagy állami tulajdonú bankok egymás után találtak tőkeerős stratégiai partnerekre: a GE a Budapest Bankban, az ABN-Ambro az MHB-ban míg a Bayerische Landesbank és az EBRD a Külkereskedelmi Bankban vásárolt meghatározó részesedést.

A Kereskedelmi Bank és az IBUSZ Bank fúzióját ezzel szemben nem az új partnertől várt frissítés szándéka jellemezte – hiszen a K&H saját leánybankját “vette meg” – sokkal inkább költségcsökkentés állt a két szervezet összevonásának háttérében. Más esetben egy új részpiacra való betörés lehetősége motiválhatja a bankot felvásárlási szándékában. Példa erre az ING Bank és a Dunabank Rt. egyesülése, ahol egyértelműen Dunabank bankkártya piacon szerzett erős pozíciójának megszerzése vezette az ING Bankot, amely maga is csak most szállt be ebbe az üzletágba. A koncentrációs folyamatot az Európai Unió és a BIS szigorú normái, mindenekelőtt a 8 %-os tőke megfelelési mutató is felgyorsította, a koncentráció folyamatában ezért a piacnyerés mellett a megfelelő tőkeerő megszerzése is fontossá vált.

E felvásárlásoknak, és egyéb más strukturális változásoknak köszönhetően átalakulóban van a magyar bankpiac hagyományosan három csoportra osztott szerkezete. Míg a legnagyobb OTP és a nagy MNB utódbankjainak szerepe – némi csökkenés mellett – továbbra is meghatározó, a vegyes tulajdonú középbankok egy dinamikusan fejlődő csoportja egyre erősebb pozícióra tesz szert (Postabank, CIB, IEB). Mellettük kevésbé jelentős, de viszonylag biztos piaci részesedést szereznek a külföldi tulajdonú leánybankok (CA, Citibank, ING Bank), míg a döntően magyar tulajdonú közép- és kisbankok egyre jobban a háttérbe szorulnak.

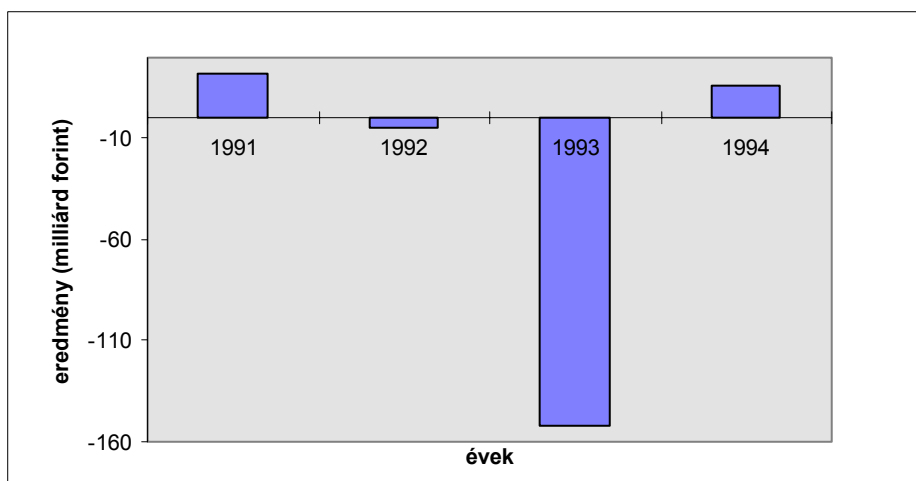
3.3.5. *Kartellek, megszorító gyakorlatok*

A magyar bankpiac fejlődését nem kísérte olyan típusú liberalizáció, amelyet a Big Bang jelentett 1986-ban a brit piacon. Valójában a kétszintű bankrendszer létrehozása önmagában is értékelhető úgy, mint egy korábban létező kartell felbomlása, hiszen – az eleinte még mesterséges – konkurencia megteremtésével a piaci verseny feltételei is létrejöttek.

3.3.6. *A profitabilitás csökkenése*

A bankpiaci változásokat legszemléletesebben a bankok eredményének alakulása tükrözi. Míg a nyolcvanas évek utolsó évei komoly sikereket hoztak az akkor még újszülött bankok számára, a kilencvenes évek elejére ez a tendencia megfordult. Az egyre népesedő kis és közepes bankok hamar kinőtték a piac a négy nagy által le nem fedett részét, s így egymás között egyre jobban meg kellett küzdeniük egy-egy ügyfélért. A növekvő kínálat ugyanakkor egy folyamatosan szűkülő kereslettel párosult, ugyanis erre az időszakra esett a bankok stabil partnereinek számító nagyvállalatok szétesése, csődbemenetele, amely elsősorban nem a kieső forgalom, hanem a hihetetlen volumenű vissza nem fizetett hitelállomány miatt volt katasztrofális hatással a bankrendszerre. E rossz követeléseket csak az eredmény terhére képzett céltartalékok segítségével lehetett semlegesíteni, s e folyamat csúcspontjaként 1993-ban soha nem látott, több mint 150 milliárd forintos veszteséget volt kénytelen elkönyvelni a bankszakma. Jól jellemzi a helyzet rendkívüliségét, hogy sok bank teljes tőkéjét elvesztette, s így egyedülálló módon negatív saját tőkéjű bankok is működtek Magyarországon.

4. sz. ábra: A magyar kereskedelmi bankok profitjai (1991-1994)

* Forrás: Állami Bankfelügyelet, 1995

A rossz hitelektől való megszabadulás valóban az időszak legsúlyosabb problémája volt a bankok számára, amelyet csak a hitel- és a bankkonszolidáció során kapott 350–400 milliárd forintos állami segítséggel voltak képesek megoldani. A bankszektor egyértelmű visszaesése azonban nagyon különböző egyéni teljesítményeket takar. Míg a legnagyobb magyar bankok – a MKB kivételével –

tízmilliárdos nagyságrendű veszteséget produkáltak, a külföldi bankok egy csoportja évről évre sikeresebben gazdálkodott, s jelentősen növelte profitját.

12. sz. táblázat: A legsikeresebb és a legkevésbé sikeres magyar bankok adózott eredményei milliárd forintban (1991-1995)

"sztárok"	1995	1994	1993	1992	1991	összesen
Citibank	3600	2175	2497	1358	1630	11260
CIB	12101	3618	1852	1188	991	19750
Unicbank	4851	2542	1516	1246	955	11110
Postabank	2237	1871	1566	743	1037	7454
IEB	1397	886	624	800	2034	5741
"kutyák"	1995	1994	1993	1992	1991	összesen
MHB	1389	-954	-72734	-6426	2555	-76170
K&H	1899	867	-46556	-1071	2387	-42474
BB	2856	1628	-13434	90	-72	-8932
Agrobank	-8546	-4764	-4344	-550	294	-17910
Dunabank	-1688	-50	-5505	-490	-14	-7747

* Forrás: Állami Bankfelügyelet, 1995

**a Boston Consulting mátrixának terminusai, idézi Chikán, A., 1994

A versenyben elsősorban azok a bankok tudtak talpon maradni, amelyek megbízható, alacsony kockázatú ügyfélkört építettek ki maguknak. Ez azért volt központi tényező, mert a legtöbb banknak csak a nagy ügyfelekkel volt tapasztalata, a gomba módra szaporodó kisvállalkozásokkal való üzletelés terén nem. A bankoknak a kis számú, nagy volumenű ügylet helyett a kis cégek apró, ám nehezen felbecsülhető kockázatú üzletkötéséhez kellett volna alkalmazkodnia, de ez általában csak hosszabb tanulási folyamat után valósult meg. Azok a bankok, amelyek nem elég körültekintően jártak el az új ügyfelekkel szemben, hamar jelentős hitelezési veszteséggel szembesültek. A prudens hitelezés hiánya okozta például az Agrobank bukását.

A versenyképesség szempontjából a másik döntő tényező a nemzetközi piacokhoz való hozzáférés lehetősége volt. Azok a bankok ugyanis, amelyek a nemzetközi tőkepiacokról tudták magukat finanszírozni a hazainál lényegesen olcsóbban juthattak forráshoz, ami komoly versenyelőnyt jelentett. E két tényezőnek tudható be, hogy a nagy nemzetközi pénzintézetek leánybankjai – amelyek nemcsak tőkeerejüket, de saját korábbi ügyfeleiket is "hozták magukkal" – általában stabil pozíciót tudtak kiépíteni. Azonban – ahogy azt Leumi Hitel Bank, vagy a Banque Indosuez példája is mutatja – önmagában a külföldi tőke jelenléte még nem jelentett garanciát a sikerre.

Az eredményesség mutatóit tekintve úgy tűnik a magyar bankrendszer túljutott a piacgazdaságra való átállás megrázkódtatásain. A működési feltételek megváltozása, a konkurencia megjelenése a profitok meredek zuhanásához vezetett, de – amint azt az 1994-es és 1995-ös adatok mutatják – a legtöbb bank alkalmazkodott a megváltozott környezethez, s a profitok ismét növekednek.

3.3.7. Kockázat

A brit bankpiac elemzése kapcsán a banki profitok varianciáját és a kétes követelés-állomány alakulását vizsgálva azt állapítottuk meg, hogy a pénzügyi közvetítői tevékenység kockázata a piaci verseny erősödésével nőtt. Az eddigi eredmények azt sugallják, hogy a magyar piacon is hasonló tendencia érvényesül. E feltevés eldöntéséhez hívjuk segítségül a bankszektor összesített eredményeit tartalmazó – az előző pontban már használt – grafikon adatai alapján számolt statisztikákat.

13. sz. táblázat: A magyar bankszektor összesített eredményeinek statisztikai milliárd forintban (1991-1994)

	átlag	szórás	relatív szórás
összes bank	-29,9128	82,34108	-2,75271

* Forrás: MNB, 1995

Az extrém relatív szórás adat egyértelműen a bankok profitabilitásának szélsőséges ingadozását mutatja, tehát megállapíthatjuk, hogy a befektetői szemszögből értelmezett banki kockázati tényező valóban magas.

A kereskedelmi banki tevékenységek közül jellegzetesen a hitelezést szokás a bank szempontjából legjelentősebb kockázati forrásként megjelölni. Ezen belül is elsősorban a már folyósított hitelek vissza nem fizetésének a kockázata a releváns, mert ebben az esetben a bank akár a hitel teljes összegét elvesztheti. A mindig elérhető pontos értékelés érdekében a bankok folyamatosan minősítik ügyfeleiket abból a szempontból, hogy mekkora az esély a hitel teljes összegének pontos visszafizetésére. A következőkben a bankok belső kockázatának mérésére nézzük meg a magyar bankok egyesített portfóliójában a “rossz” minősítésű – tehát a legkisebb visszafizetési valószínűségű – követelések állományának változásait.

14. sz. táblázat: A kereskedelmi bankok rossz követeléseinek állománya milliárd forintban (1991-1994)

	1991	1992	1993	1994
"rossz" minősítésű követelés	*****	76,90	245,30	268,00
a várható hitelezési veszteségek miatt képzett céltartalékok állománya	54,50	72,30	270,30	285,00

* Forrás: MNB, Állami Bankfelügyelet, idézi Várhegyi, É., 1995

Az adatok a magas kockázatú eszközök állományának dinamikus növekedését mutatják. A kockázat profitra vonatkozó hatását a várható veszteségek ellensúlyozására képzett céltartalékok állományának megsokszorozódása jelzi. Ennek egy kézenfekvő magyarázata lehet, hogy azért nőtt verseny erősödésével párhuzamosan a rossz követelések állománya, a hogy a túlkínálatra a bankok eleinte nem saját működési költségeik felülvizsgálatával, hanem a mérlegfőösszeg emelését hajszolva, egyre kockázatosabb ügyletek bevállalásával válaszoltak. Szakértői becslések szerint a magyar bankok rossz hitel állományának mintegy harmada származik a MNB-től kapott örökségből, a másik 66 százalék

már a kereskedelmi banki tevékenység elhibázott hitelezési gyakorlatának köszönhető [Várhegyi, É., 1995]. E százmilliárdos nagyságrendű veszteség kialakulásában – a szakmai hozzáértés hiányán, és az alacsony morálon túl – véleményem szerint több olyan tényező is fontos szerepet játszott, amelyek önmagukban – a verseny erősödése nélkül is – jelentősen megnövelték volna a bankpiac kockázatát. Ilyen a kereskedelmi bankok örökül kapott rossz eszközeinek hatása, vagy az a tény, hogy a piacgazdaság megszületését követő első években a kevésbé stabil környezet az egész gazdaság változékonyságát, belső kockázatát megnövelte. Ezt jelzi az a tendencia is, hogy a vállalatok számára forintban folyósított hitelek futamideje jelentősen csökkent [Ábel, I. – Székely, I., 1994]. Míg korábban jelentős volt a hosszú lejáratú beruházási hitelek aránya a bankok eszközei között, ez 1996-ra marginálissá vált, olyannyira, hogy szakértői becslések szerint a magyar bankok hiteleinek átlagos futamideje nem haladja meg a 2 – 3 hónapot.

3.3.8. *Diverzifikáció*

Nyugat-Európában a piaci verseny erősödésének egyik legörvendetesebb hatása a szolgáltatások mennyiségének és színvonalának viharos javulása volt. A korábban csak egyes részterületeken működő bankok mára a kereskedelmi banki szolgáltatások egyre szélesebb palettáját kínálják ügyfeleiknek, versenyképes áron. Hasonló hatás Magyarországon is tapasztalható. A kétszintű bankrendszer megjelenését követően az új bankok gyors hálózatépítő kampányba kezdtek, s a jelentős beruházások nyomán egyes területeken – a korábbi szinthez képest – érezhetően javultak a banki szolgáltatások. A piacgazdaság kialakulása nyomán a piaci igények is megnöttek, a magyar fogyasztók is egyre szívesebben vették igénybe a komplexebb banki szolgáltatásokat. Mindez a kereskedelmi bankokat arra ösztönözte, hogy diverzifikálják tevékenységüket, a banki szolgáltatások minél szélesebb körét kínálják. A kilencvenes évek legelején például létrejött a lakossági értékpapírok piaca, rövid idő alatt a legtöbb nagybank megjelent a hagyományos takarékbetétnél kedvezőbb kamatozású konstrukciójával. Később az adómegettarítás lehetőségét kihasználó értékpapír lett a sláger, de hasonló fejlődésen ment keresztül a vállalati betétek piaca is. Az új belépők piaci stratégiája szintén a diverzifikációra épül, de a nagy magyar bankoktól eltérő módon ők csak egy részpiacra, a vállalatok – ezen belül is a legsikeresebb vállalatok – piacára koncentráltak.

A piacra való behatolásnak ez a formája nem ismeretlen a nemzetközi banki gyakorlatban. Cesare, Onando és Conti cikkükben az olasz bankpiaci verseny alakulását ismertetik [1994], amely során a külföldi bankok a vállalati hitelpiac legfelső szeletét megcélozva vetették meg lábukat Olaszországban. Ezen a területen ugyanis gyorsan, alacsony költséggel lehetett alacsony kockázatú ügyfelekre szert tenni, s olcsó forrásaik, nemzetközi hálózatuk adta versenyelőnyüket itt tudták leginkább kamatoztatni.

A vegyes és a külföldi tulajdonú bankok hasonló stratégiát követtek Magyarországon. A stabil, jól jövedelmező vállalati ügyfélkör megteremtése után 1995-re a legsikeresebb külföldi bankok a szélesebb fogyasztói bázis felé is nyitottak. A korábban csak "corporate banking"-gel foglalkozó CIB, a

Citibank vagy a Creditanstalt már több éves magyarországi tapasztalatai birtokában sorra hozza létre a nagyobb helyi piacismeretet igénylő lakossági üzletágait – kötvényeket, bankkártyákat, vagy az itthon még újdonságnak számító phone-banking szolgáltatást kínálva.

A magánszemélyek számára nyújtott szolgáltatások bővítésén nemcsak a külföldi bankok fáradoznak, valamennyi nagyobb bank saját lakossági üzletágának fejlesztésén dolgozik. A nagy érdeklődés hátterében az áll, hogy a jelenleg elmaradott lakossági szolgáltatások új, stabil jövedelmet nyújtó piacot, valamint olcsó forrást biztosíthatnak. A lakossági forrásgyűjtéssel eddig kizárólag a lakossági betétek 75 %-át, az önkormányzati betéteknek pedig 96 %-át magáénak tudó OTP, és szekundáns szereplőként a Postabank foglalkozott. Nem véletlen, hogy a két bank a bankközi piac kínálati oldalán kvázi monopol helyzetben volt, az ő profitjukat növelte a bankközi piac és a takarékbetétek kamatlába közötti kamatrés.

Az olcsó forrás mellett a lakossági üzletág másik nagy előnye, hogy sok kis volumenű, tehát relatíve nagyobb költségű tranzakciót jelent, ami emeli a bankok jutalékból származó bevételeit. Ez azért is fontos, mert szemben a kockázatvállaláshoz kötődő hitelezéssel, itt pótlólagos kockázat nélkül lehet biztos jövedelemre szert tenni.

3.3.9. Kilépések

A banki verseny erősödésének hatásai közül utolsónak a piacról való kilépést tárgyaljuk. Amint azt a brit piacon láthattuk a konkurenciaharc eredménye egy idő után a piac szerkezetének változásában is tükröződik. A gyengébb versenytársak a fokozódó kompetitív nyomás hatására kénytelenek feladni a küzdelmet és megszüntetni tevékenységüket. A magyar bankpiac az elmúlt öt évben szép számmal hozott példát erre az esetre is. A kilépők között egyaránt találunk botrányos körülmények között felszámolt, nem egyszer másokat is maguk alá temető bankokat (Ybl Bank, Agrobank), és a piacról fokozatosan kivonuló, lassan “kimúló” pénzügyintézeteket (Leumi Hitel Bank, Iparbankház) is. A tapasztalat szerint a megszűnés kizárólag azokat a bankokat veszélyezteti, amelyek tartósan nem képesek valamely – legalább diszkréten jövedelmező – részpiacon részesedést szerezni. A közeljövőben elsősorban a súlyosan alultőkésített kis- és középméretű magyar bankokat fenyegeti a felszámolás veszélye.

4. Az alprojekt legfontosabb megállapításainak összefoglalása

A piaci verseny erősségét tíz pont köré csoportosítva vizsgáltuk úgy, hogy a betéti és a hitelkamatlábak, illetve a kamatmarzs alakulását leíró összefüggéseket strukturális és mérleginformációkkal egészítettük ki. E modellalkotás során a bankok árképzési gyakorlatát vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a magyar piacon a határkölség áralakító szerepe csak korlátozottan érvényesül. A banki tevékenység két fő területének összehasonlítása megmutatta, hogy a betéti piacon a bankok közötti

verseny erősebb, mint hitelezési oldalon, mert ez utóbbinál az aszimmetrikus információs gyakorlat okozta magas hitelezési kockázat miatt merevebbek az árak. A versenyképesség vizsgálat legfontosabb eredményeit a következő táblázat foglalja össze:

15. sz. táblázat: A dolgozat eredményeinek összefoglalása

	A versenyképesség feltételei	Magyarország
1.	Növekvő hatékonyság	részben jellemző
2.	Egységes piaci ár	nem jellemző
3.	A keresztfinanszírozás visszaszorulása	részben jellemző
4.	Fúziók, egyesülések	jellemző
5-6.	A kartellek megszűnése	jellemző
7.	Csökkenő profitok	jellemző
8.	Emelkedő banki kockázat	jellemző
9.	Diverzifikálódó tevékenység	részben jellemző
10.	Kilépések a piacról	jellemző

A piaci verseny megjelenése komoly megrázkódtatást okozott a magyar bankrendszerben, de amint azt a versenyképesség-vizsgálat megmutatta, az 1993-as mélypont után megindult a talpraállás. Az erősödő kompetitív nyomás hatására a pénzintézetek felülvizsgálták saját költségeiket, növelték működési hatékonyságukat, s e változások hatása a kamatlábak csökkenésében is tükröződött. Összességében elmondható, hogy e strukturális változás során a bankrendszer, ha súlyos veszteségek árán is, de alkalmazkodott a versenykörnyezethez.

Porter féle versenyképességi paradigma	Versenyképesség a magyar gazdaságban az átmenet útján	A pénzügyi alprojekt ide vonatkozó kutatási eredményei
1. A nemzetek közötti kereskedelemben a versenyelőnyökön és nem a komparatív előnyökön van a hangsúly. A versenyképesség megszerzésének és megtartásának kulcsa az innováció.	1. A versenyképesség nem statikus kategória, nem öröklött adottság, hanem megszerzhető vagy megtartható. Ennek kulcsa az export és a külpiazi kapcsolat, mivel itt a legerősebb a verseny, itt a legfejlettebb a specializáció és a minőségi követelmény.	1. Az árfolyam önmagában nem értelmezhető verseny tényezőként, de a konvertibilitás és a nyitottság a versenyképességre tartósan ható tényezők helyes közvetítésének feltételei
2. A versenyelőny forrása nem fizikai termelési tényezőkre, hanem technológiai tényezőkre vezethető vissza.	2. A hagyományos értelemben vett állóeszköz beruházások csak kisebb részben járulnak hozzá a növekedéshez. A technológiai folyamatok és a szervezeti és irányítási managementben végbemenő újítások a növekedés legfőbb tényezői	2. A külföldi tőkebefektetések belfölditől megkülönböztető jegyei nem a tőkeellátottságban vagy a technikai színvonalban szembeszökőek, hanem a termelési, technológiai kapcsolatok és a piaci relációk szervezésében. A vegyes vállalatok tőkeellátottsága nem jobb, mint a többié, de finanszírozási lehetőségeik, piaci manőverezési képességük általában fejlettebbek.
3. Az innováció nem globális, hanem lokális jelenség. Az élvonal nem széles fronton, hanem a réseken tör előre.	3. A magyar vállalatok globális stratégiájának terepe valójában a magyar nemzetgazdaság. Ennek keretei között kell helytállniuk, megteremteniük napi létezési feltételeiket és építkezniük a jövő számára.	3. A finanszírozás javuló feltételei és a privatizáción keresztül is megnövekedett tényező-mobilitás segíti a vállalatokat, de a növekedésnek a belső megtakarításokból táplálkozó befektetésekre kell támaszkodniuk. A külső/külföldi hitelfelvétel fontos áthidaló megoldás, időnyeres céljából hasznos, de csak kiegészítő forrás lehet a tartós sikerhez. Emiatt a bankrendszer a saját fejlődése mellett is még hosszú ideig kritikus sikertényező.
4. A vállalatok versengenek és nem a nemzetek. A versenyképesség tényezői a makrogazdasági összefüggésekről áttevődtek a mikrogazdasági összefüggésekre.	4. A versenyben a vállalatok méretnek meg, az állam befolyásoló szerepe korlátozott. Az állam szerepe a versenygazdaság intézményi kereteinek kiépítésére és működtetésére korlátozódik. Ezen intézmények kiépülésének és stabilizálódásának időszakában az állam helyes szerepvállalása komoly versenytényezővé, aránytalan szereptévesztése pedig nehéz versenyhátránnyá válik azokon a területeken, ahol ennek intézményes korrekciós mechanizmusai még nem épültek ki.	4. Az állami intézményfejlesztési felelőssége a tőkepiac és a bankrendszer megerősítése terén kritikus sikertényező. Az állami szerepvállalás a bank konszolidációban csak és kizárólag a bankprivatizáció előmozdításában tükröződő előrelépésben mérhető le. A privatizációban elért bevétel valamint a befektetők hosszú távú befektetéseinek összege mérhető össze a bankkonszolidációra fordított állami pénzekkel, és utólag azokat csak ilyen mértékben támasztják alá.
5. Az iparági szegmensek és nem	5. A felzárkózás az adott	5. A versenyképes helytállásának

<p>egész iparágak szintjén jelenik meg a versenyképességet eldöntő fejlemény. Az átütő siker sokszor táplálkozik ezek sajátos kombinációjából, technológiai kapcsolódásaiból és egyedi földrajzi elhelyezkedésükből egyaránt.</p>	<p>gazdaságban önmagában is jelentős siker, és további sikerek forrása. Ehhez esélyt jelent a technológia transzfer, a vegyes vállalatok térnyerése. Ez azonban ahhoz hogy valóban jelentős lépést jelentsen nem korlátozódhat egy egy elszigetelt vállalkozásra, hanem azok egész egymásra épülő rendszerét kell hogy felölelje a termelési kultúra rendszerváltása feltételezi valamiféle termelési kultúra és hagyomány, továbbá kedvező adottságok jelenlétét. Csak ez garantálhatja, hogy a fejlettebb technológiával jelentkező külföldi befektetők érdeklődése túlmutasson az egzotikumok korlátolt világán és a gazdaság egészének versenyképességére is mérhető hatást gyakoroljon.</p>	<p>nemcsak a közvetlenül szereplő iparágak szerves kapcsolódása alapfeltétele, hanem az egész pénzügyi és gazdálkodási háttérnek hasonlóképpen szerves és ésszerű kapcsolódásokkal kell rendszerbe állnia ahhoz, hogy a fejlődést ne hátráltassák. A bankrendszer kialakulásának első szakasza a szolgáltatások és termékek megteremtése és a fiókhálózat kiépítése, vagyis a piac megteremtése. Csak a piac kiépülését követően jelenhet meg a piaci térnyerésért folytatott verseny azon szakasza, mely az ügyfél megnyerését szolgálja.</p>
<p>6. A globális versenyképesség megszerzésének egyetlen titka van: a lokális verseny uralkodóvá tétele</p>	<p>6. A nemzeti piacon létrejövő versenynek négy pillére van: a) termelési tényezők speciális kombinációinak kialakulása, b) az igényes helyi fogyasztóközönség kialakulása, c) az alternatív szállítók (beszerzési csatornák) kiépülése, és d) azok versenye.</p>	<p>6. A termelési tényezők megfelelő kombinációja összehozásában a finanszírozási feltételek megfelelően rugalmas lehetőségei döntően fontos szerepet játszanak. Ez segíti a keresleti és a kínálati oldalt egyaránt.</p>
<p>7. A globális versenyképesség megőrzésének titka: a külfölddel való verseny korlátlan megengedése</p>	<p>7. A külpiacon versenyképesség azt jelenti, hogy engedjük a külfölddel való versenyt korlátozás nélkül. A külföld fenyegetése ellen az egyetlen védelmet a versenyképes gazdaság adhat. A munkahelyeket nem védheti meg a versenykorlátozás, miközben hosszútávon csak a versenyképes tevékenység kínálhat tartós munkaalkalmat.</p>	<p>7. A finanszírozási csatornák teljesebb spektrumának kialakítása elképzelhetetlen a bankszektorban kialakuló verseny szabaddá tétele nélkül, sőt egyre fontosabb szerepe van a külföldi bankok előtti korlátozások fokozatos, de töretlen trendet mutató leépítésének. A verseny kezdetben a piac extenzív jellemzői (fiókhálózat, termékínálat) terén jelent meg, a költségkalkulációk nem mindenben alapozták meg a terjeszkedő banki stratégiát. Az árverseny és a profitérzékenység csak a későbbi fázisban jelent meg és ettől számítható az ügyfélkiszolgálás minőségének javulása is.</p>

5. A kutatásban közreműködők

Andreas Grahl, fiókgazgató, Kommerzbank, Németország

Mosolygó Zsuzsa, főmunkatárs, Államadósság Kezelő Központ

Öcsi Béla, egyetemi hallgató, BKE

Polivka Gábor, trainee, General Electric

Pierre L. Siklos, professzor, Wilfred Laurier University

Szakadát László, adjunktus, BKE Mikroökonómia tanszék

Szabó Viktor, hallgató, BKE

Székely P. István, főosztályvezető, MNB

5.1. Az alprojekt keretében elkészült tanulmányok, publikációk, előadások

5.1.1. Műhelytanulmányok

Andreas Grahl: Banking strategies of joint venture banks in Hungary
Vita időpontja: 1996 október 8.

5.1.2. Háttér tanulmányok

Ábel I. Székely P. István: Savings Banks in Eastern Europe. 1996. október

Szakadát László: Competition and Bank Consolidation. 1997 március

Szabó Viktor: A magyar bankrendszer koncentrálttsága az 1991-1995-ös mérlegadatokat alapján. 1997 március

Polivka Gábor: A magyar bankok versenyképességének empirikus elemzése

5.1.3. Előadások

1997. február 19., Bank privatization in Hungary, CEU General Forum, Budapest (*Ábel I.*)

1997. február 27- március 1., Athen, Bank consolidation in Hungary (*Ábel - Szakadát*)

5.2. Publikáció

Ábel István-Székely P. István: Lakossági bankszolgáltatások Közép- és Kelet Európában
KÜLGAZDASÁG, 1997, előkészületben, elfogadva

5.3. Rendezvények

Vita: Andreas Grahl: Banking Strategies of Joint Venture Banks in Hungary című tanulmányáról, 1996 október 8.

6. Felhasznált irodalom

Ábel I.: Hitelválság vagy tartalékráta-csökkentés=Tőzsde Kurir. 1992. ápr. 30.

Ábel, I. – Székely, I.: Market structure and competition in the Hungarian banking system, The development and reform of financial systems in Central and Eastern Europe, edited by Bonin, J. – Székely, I., Edward Elgar Publishing Ltd., 1994

Árvai Zs.: A kötelező tartalék-ráta szabályozás átalakulás=Közgazdasági Szemle 1995., 2. sz.

B. Nagy, M.: Bankok mérlegen, Budapest Bank Tanulmányok 20, Budapest, 1994

Botos, K.: Elveszett illúziók, Bankszemle 1995/6., pp. 22-34.

Cesari, R. – Villani, M.: Analisi della richiosità degli impieghi del sistema bancario e dei settori industriali regionali: il caso dell'Emilio-Romagna, Banca Impresa Società, No 3, 1989

Cesari, R. – Conti, V. – Onando, M.: Competition in banking markets: Lessons from the Italian case, The changing face of European banks and securities markets”, edited by Revell, J., Macmillan, 1994, pp. 31-46.

Chikán, A.: A versenyképesség fogalma, kézirat, 1995. június 30.

Chikán, A.: Vállalatgazdaságtan, Aula, Budapest, 1994

Evans, L. T. – Keef, S. P. – Okunev, J.: Modelling real interest rates, Journal of Banking and Finance 1994/18

Farkasházi, L. – Kelemen, L.: A pénzügyi hozzáadott érték számítás ma Magyarországon, Bankvilág 1995/6, pp. 10-17.

Gardener, E. P. M.: The future of financial systems and service, Macmillan, 1990

Harrington, R.: The financial system in transition, Financial innovation, Cavanna, H., (ed.), 1991

Heggstad, R.: Riskiness of investments in non-bank activity by bank holding companies, Journal of Economics and Business, June 1975, pp. 80-93.

Henriot, A.: A versenyképesség meghatározása és statisztikai megfigyelése: Magyarország Ausztriához és Portugáliához viszonyított versenyképessége, Külgazdaság 1994/9, pp. 55-75.

Homonnay, F.: Banktörténet, Officina, 1946, pp. 146-156.

Király, J.: A hazai bankrendszer mint pénzügyi közvetítő, Külgazdaság 1994/10, pp. 13-23.

Király J.: Válságspirál, avagy a magyar bankok tőkevesztésének egy lehetséges értelmezése, Közgazdasági Szemle. 1995., 9. sz.

- Király, J.*: Olvasztótégely – bankok integrációja, HVG Bankvilág, 1995. augusztus 19.
- Kun J.*: Segniorage és az államadósság terhei, MNB Füzetek. 1995. 3. Bp., 1996. február
- Latzko, W. J.*: Bank quality controll, New Jersey, 1985, pp. 5-15.
- Llewellyn, T. W.*: Competition and structural change in the British financial system, The future of financial systems and service, edited by Gardener, P. M., Macmillian, 1990, pp. 15-35.
- Magyar Nemzeti Bank: Tájékoztató a világ gazdaságról és a nemzetközi pénzügyekről 11.: a Moody's, a Standard and Poor's és az IBCA a világ pénzintézeteiről, 1994. február 9.
- Meek, T. J.*: The code of Hammurabi, The ancient near East Volume 1, 6th Princenton University Press, 1973
- Molyneux, P. – Lloyd-Williams, D. M. – Thorton, J.*: European banking – An analysis of competitive conditions, The changing face of European banks and securities markets, edited by Revell, J., Macmillian, 1994, pp. 3-29.
- Mosolygó Zs.*: A kamatszerkezet változásai a bankszektorban és a banki reakciók, Bankszemle 1994. 9-10. sz.
- Mosolygó Zs.*: Kamatok és kamatszerkezet 1995-ben, Bankszemle 1995. 8-9. sz.
- Mosolygó, Zs.*: Kamatok és kamatszerkezetek 1995-ben, Bankszemle 1995/8-9, pp. 39-48.
- Murphy, A. – Sabon, Z.*: Empirical analysis of pricing efficiency in the Hungarian markets, Applied Financial Economics 1992/2., pp. 63-78.
- Porter, M.*: Competitive strategy: Techniques for analysing industries and competitors, 1980
- Price Waterhouse*: The cost of Non-Europa is financial services, Research of the cost of Non-Europe, 9., Commission of European Communities
- Pulai, M.*: Véd és dac – interjú a Bankszövetség főtitkárával, HVG Bankvilág, 1995. augusztus 19.
- Revell, J.*: Strategies of major British banks since Big Bang, The changing face of European banks and securities markets, edited by Revell, J., 1994, pp. 93-129.
- Scott, B. R. – Lodge, G. C.*: U.S. Competitiveness in the World Economy, 1985
- Seregdi, L.*: CAMEL, Pénzintézetek komplex elemzési és értékelési rendszere, Bank és Tőzsde, 1993. szeptember 10.
- Simon, H. A.*: Altruizmus a neodarwinista elméletben, Magyar Tudomány 1995/1
- Spahos, G. – Fessatos, G.*: A comparasion of competitiveness among the 12 Greek commercial banks, Economic Bulletin of Commercial Bank of Greece, 1994, pp. 3-9.
- Somogyi, D.*: Versenyképesség: értelmezhető-e a nemzetek szintjén, avagy mit kezdjen az állampolgár a naponta hallott szlogenekkel, Economica, 1995. szeptember 14., pp. 3-5.
- Thorne, A.*: Eastern Europe's experience with banking reform: Is there a role for banks in the transition?, Journal of Banking and Finance, 1993/17, pp. 985-998.

Várhegyi, É.: Bankok versenyben, 1995

Várhegyi, É.: A piaci pozíciók átrendeződése a bankszektorban; Bankszemle 1995/1, pp. 18-29.

Várhegyi, É.: Reform és konszolidáció a magyar bankrendszerben; Külgazdaság 1993. 9. sz.

Várhegyi, É.: A magyar bankpiac szerkezete :koncentráció, szegmentáltság, jövedelmi polarizáció; Közgazdasági Szemle 1995. 3. sz.

Vesala, J.: Testing for competition in banking: Behavioral evidence from Finland”, Bank of Finland Studies, 1995

Vincze, J. – Világi, B.: A monetáris politika transzmissziós mechanizmusa Magyarországon 1991-1994: Kamatláb transzmisszió, kézirat, 1995

World Economic Forum: The world competitiveness report, IMD, 1993

Zelnik, P.: Felfelé a lejtőn – hazai pénzüzetek 1994-ben, HVG Bankvilág, 1995. augusztus 19.

7. Források

Állami Bankfelügyelet Éves jelentések (1993,1994/95)

MNB. Évközi Tájékoztató, 1996.

MNB Havi jelentések

MNB Fedezeti kimutatások a bankrendszer egészéről

Financial Times, 1995. december 4. Mergers on the banking market

British Bankers' Association: Annual abstract of banking statistics, 1992, 1995

Magyar Nemzeti Bank: Havi jelentés, 1996/2, 1993/2.

Állami Bankfelügyelet jelentései

A Világgazdaság című napilap számai

A program kiemelt támogatói:

Center for International Private Enterprise,
Washington, US
Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt.
Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság
Országos Tudományos Kutatási Alap

További támogatók:

Magyar Menedzsment Intézet és tagvállalatai:
MOL Rt., Dunafer Rt., Antenna Hungária Rt.,
MATÁV Rt., MALÉV Rt.
Ipari és Kereskedelmi Minisztérium
Földművelésügyi Minisztérium
Friedrich Naumann Alapítvány